

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Ústav asijských studií

Architektura jako výraz modernizace
(Architecture as a Reflection of Modernization)

Karin Neumannová

Bakalářská práce

Praha 2021

Vedoucí: Mgr. David Labus, Ph.D.

Poděkování

Chtěla bych zde poděkovala panu Mgr. Davidu Labusovi, Ph.D. za všechnu trpělivost a laskavost, se kterou k vedení mé bakalářské práce přistupoval.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval/a samostatně, že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 20. 7. 2021

Karin Neumannová

Abstrakt:

Cílem práce je analýza, jak se rychlá modernizace Japonska v období Meidži (1868-1912) promítala do architektury. Práce popisuje mechanismy šíření informací o západní architektuře v japonské společnosti. Zkoumá průběh prvotního emulování západních vzorů a následnou reakci společnosti. Popisuje jejich postupnou adaptaci pro místní podmínky. Ukazuje, jak se v architektuře promítaly hodnoty tehdejší společnosti. Tento vývoj ilustruje obzvláště na vývoji školních budov.

Klíčová slova: Japonské dějiny, období Meidži, japonská architektura, školství v Japonsku, historie architektury

Abstract:

The main aim of this thesis is to show how was the swift modernization of Japan during the Meiji period (1868-1912) reflected in architecture. It describes how the information about western architecture spread in Japanese society and the mechanisms of this process. It explores the process of emulation of western models in the beginning and the following public reaction. It explains how were the western models adapted to local conditions. It shows the reflection of the social values in architecture. The aforementioned development is demonstrated mainly through school buildings.

Key words: History of Japan, Meiji period, Japanese architecture, Japanese educational system, history of architecture

Obsah

Úvod.....	7
Architektura v éře Tokugawa	11
Projekty tokugawské ideologie na podobu japonského města.....	11
Regulace spotřeby v období Tokugawa a jejich vliv na stavitelství.....	13
1. Vstup Japonska mezi industrializované země	14
Pád šógunátu	14
Proces industrializace Japonska.....	14
2. Změny architektury na počátku období Meidži.....	16
Počátek výuky architektury na “univerzitě” a Josiah Conder.....	18
Německý vliv	21
Conderův návrat.....	22
3. Reflexe nad západním stylem	24
Zemětřesení na planině Nóbi, zhroucení západních staveb a role tisku	24
Šíře stavebních technik komerčních budov 1890–1910	25
Vzájemné ovlivňování architektů a japonských stavitelů.....	27
Budova parlamentu a vznikající diskuze o národním stylu	29
4. Domácí adaptace v architektuře obytných domů.....	33
Architektura na venkově.....	33
Městská obydlí.....	34
5. Rozvoj Tokia a veřejný prostor	37
Veřejný prostor	37
6. Vývoj architektury škol	39
Budova školy západního lékařství	39
Základní školy.....	40
Střední školy	46
Reformy v 80. letech.....	46

Vyšší střední školy.....	48
Střední školy	54
Pedagogické školy	56
Prudký nárůst počtu středních škol a plejáda stylů v pozdním Meidži	59
Vyšší technické školy	63
Vyšší stupně vzdělávání žen v pozdním Meidži.....	65
Závěr	70
Použitá literatura	73
Seznam obrázků.....	79
Zdroje obrázků.....	81

Úvod

Zásadní změny v politickém směřování země s sebou často přináší i nemalé změny v oblasti architektury a stavitelství. Architektura často slouží jako prostředek k nastolení a upevnění moci uvnitř země a jako sugestivní vizuální distanc od starých pořádků. Ani šíření západní architektury v Japonsku v období Meidži (1868-1912) nebylo spontánním procesem, ale velkou roli zde hrála iniciativa nové vlády. Tu na začátku období Meidži čekal nelehký úkol. Jednak musela po svržení vlády Tokugawů prosadit svou moc uvnitř země rozdrobené na 260 do velké míry nezávislých knížectví. Na straně druhé musela uchránit svou nezávislost vůči světu, poté co bylo Japonsko donuceno ukončit 250letou politiku izolace a podepsat nerovnoprávné smlouvy se západními mocnostmi, které Japonsko uvrhly do polokoloniálního postavení.

V následujících desetiletích se tak podoba staveb zásadně změnila. Nabízí se mnoho otázek o přesném průběhu této transformace a vlivu, jaké na ni měly hodnoty rychle se měnící společnosti:

1. Jak probíhal přenos znalostí do Japonska a jejich následné šíření po Japonsku?
2. Jak byly nové stavby přizpůsobeny lokálním podmínkám jako například zemětřesení?
3. Jak proběhlo přizpůsobení lokálním společenským podmínkám jako například patriotismu?
4. Jak byl nový styl přijímán různými segmenty populace a na různých typech budov? Jako např. město vs. Venkov? Nebo vládní budovy vs. komerční vs. užitkové?
5. Jak se změny projevovaly v urbanistickém smýšlení?
6. Jak nový způsob stavění interagoval s existující stavební tradicí?

První dvě kapitoly této práce věnují přehledu témat, které jsou klíčové pro pochopení hlavní práce. V první stručně charakterizují tokugawskou společnost a projevy tokugawské ideologie v architektuře a struktuře japonského města. V druhé

kapitole shrnu události, které vedly ke svržení šógunátu¹ a hrubě načrtnu proces industrializace Japonska.

Následně popíšu některé počáteční kroky a reformy nové vlády a jejich projevy v architektuře. Krátce představím odborníky ze zahraničí, které vláda v průběhu Meidži pověřila stavbou svých nejnákladnějších stavebních projektů. Popíšu vznik samotné architektonické profese a její výuku. Dále představím různé způsoby uvažování nad tím, jak by v architektuře měla být reflektována japonská kulturní tradice a vznikající společenskou diskuzi o podobě japonského „národního stylu“ v souvislosti stavbou budovy nově vznikajícího parlamentu. Poté popíšu přijímání trendů v obytné architektuře u různých společenských vrstev. Krátce zmíním proměnu Tokia a veřejného prostoru. Přitom se dotknu tématu vzrůstající občanské angažovanosti v kontextu výstavby parku Hibija a protesty, které se zde odehrály.

V druhé části práce (kapitola 7) detailněji představím několik dobře dochovaných budov škol z období Meidži. Vybrala jsem jednu školu z každého z hlavních typů škol, které v tuto dobu vznikaly. Školy mi připadají jako vhodný typ budov k ilustrování popisovaných teorií z následujících důvodů:

1. Ze všech veřejných institucí, které vznikly v období Meidži, jsou školy zdaleka nejpočetnější.
2. Životy lidí byli se školami v mnohem těsnějším kontaktu než s např. budovami úřadů.
3. Školy nejsou koncentrovány do jednoho místa, naopak jsou rozesety po celém území Japonska, což poskytuje širší vzorek ke zkoumání (oproti např. vládním budovám v Tokiu). Také se díky tomu i větší množství dochovalo navzdory bombardování během druhé světové války.
4. Dlouhodobě se stavěly nové školy, což umožňuje na nich pozorovat vývoj stavebních přístupů.
5. Všechny slouží k podobnému účelu. Díky tomu můžeme udělat hlubší ponor a pozorovat, které vlastnosti jsou jim společné a které jsou specifické pro jednotlivé budovy.

¹ Vojenské vládní zřízení v období Tokugawa (1603-1868)

6. Také poskytují věrnější obraz technologického pokroku než budovy v Tokiu. To bylo před zrušením nerovnoprávných smluv do jisté míry koncipováno jako „výkladní skříň“ pro cizince. Proto byly v Tokiu použité technologie oproti zbytku Japonska výrazně napřed.

Použitá literatura

Z použitých zdrojů nejintenzivněji čerpám z monografie o architektuře v období Meidži s názvem *Meiji Revisited: Sites of Victorian Japan* od Dallas Finn a několika kapitol v učebnici *The Making of a Modern Japanese Architecture: 1868 To the Present* od Davida B. Stewarta. První z nich popisuje všechny oblasti, ve kterých se stavělo, věnuje se více životu běžných lidí, vypráví mnoho zajímavých příběhů z historie budov. Stewart je více akademický, více analyzuje a srovnává různé styly a možné vlivy a více řeší teorii architektury. Více velmi užitečných článků vyšlo v zvláštním vydání časopisu *Art Journal* „Japan 1868-1945: Art, Architecture, and National Identity“. Dále čerpám z řady dalších zdrojů, které jsou citované v textu práce.

Přehled existující literatury v češtině

V podstatě všechna literatura v češtině, která se týká japonské architektury, se věnuje buď tradiční architektuře, nebo současné a jen minimálně nebo vůbec se věnuje přechodu od jednoho k druhému.

Nejobsáhleším zdrojem v českém jazyce o tradiční architektuře je kniha *Japonské domy a vše co k nim patří* od přírodovědce Edwarda S. Morse, publikovaná roku 1886 (překlad 2011). Morse se věnuje hlavně obytné architektuře, pečlivě rozebírá tradiční techniky konstrukce, různé typy střech i vybavení japonské domácnosti. V knize popisuje i některé změny v architektuře na počátku období Meidži, ale jen velice okrajově. Kniha *Japonská architektura* od Drahomíra Illíka a Vlasty Hilské (1970) se také věnuje tradiční architektuře, ale popisuje i japonské hrady, šintoistickou a buddhistickou architekturu.

Kromě toho bylo vydáno více literatury o moderní japonské architektuře jako disertační práce *Japonsko a moderní architektura 1945-1970*. Diskurs v Evropě

poloviny 20. století od Ondřeje Hojdy. Nově vyšla publikace k výstavě 1920–2020 Praha–Tokio / vlivy, paralely, tušení společného.

Kromě toho vyšlo několik publikací o práci jednotlivých (obzvláště českých) architektů, kteří stavěli v Japonsku jako 7x Antonín Raymond či dvě knihy se stejným jménem: „Bedřich Feuerstein“ (Feuerstein 1936 a Čapková 2014).

Architektura v éře Tokugawa

Pro kontext se krátce ohlédneme za architekturou v Tokugawském období. Jedním z prostředků, jak Tokugawský režim udržoval pořádek v zemi, bylo použití ideologie (původně čínské), která dělila lid do 4 společenských vrstev. Toto uspořádání znemožňovalo společenský pohyb, přičemž racionálně tomuto systému poskytovalo uspořádání vesmíru, které bylo považováno za stejně hierarchicky uspořádané a neměnné. (Labus, 2009). Na vrcholu tohoto společenského žebříčku stáli samurajové, dále rolníci, pod nimi řemeslníci, a na samém chvostu se nacházeli obchodníci. Nízký společenský status obchodníků vycházel z konfuciánského pojetí, ve kterém zemědělství bylo považováno za hlavní zdroj hodnoty ve státu, zatímco ekonomická aktivita obchodníků společnosti nic nepřinášela, naopak byla vnímána jako pouhé parazitování na práci ostatních. Obdobně byl i život ve městě byl považován za nemorální, protože měšťané jsou závislí na produkci rolníků a sami nic hodnotného nevytvářejí. Takováto filozofie poskytovala režimu větší stabilitu, protože prostředí města poskytuje živnou půdu pro politické změny. (Shively, 1964)

Zcela v nesouladu s touto ideologií vláda zřízením systému střídavé služby *sankin kótai* (参勤交代) vytvořila ideální podmínky pro růst města a prosperitu obchodníků. Podle tohoto systému musela knížata daimjó střídavě jeden rok trávit v hlavním městě Edu (pozdější Tokio) a jeden rok ve svém knížectví *han* (藩). V Edu si přitom knížata musela udržovat rozsáhlou rezidenci (s mnohapočetným služebnictvem), ve které jako rukojmí museli zanechávat svou rodinu. Tímto způsobem byla vytvořena velká poptávka po službách obchodníků. Zároveň tak vláda účinně odsávala nahromaděný kapitál a účinně předcházela vzpourám ze strany knížat. (Labus, 2009)

Projevy tokugawské ideologie na podobu japonského města

Pokud ve městě dochází k mísení všech skupin obyvatelstva, zvyšuje to sociální mobilitu. (Okamura, 2020). Logickým krokem Tokugawů proto bylo promítnout přísné hierarchické členění společnosti i do urbanistického plánu. V centru takto koncipovaného města byl typicky hrad obehnaný vodním příkopem (ať už mluvíme

o hradu šóguna v Edo nebo hradu lokálního knížete daimjó v knížectví han), který obklopovaly rezidence samurajů (vzdálenost od hradu většinou odpovídala jejich společenskému postavení, rezidence vyšších samurajů byly obecně k hradu blíže). Tuto centrální část často chránil další vodní příkop (Ičikawa, 1994). Na okraji města byly svatyně, chrámy, čtvrti obchodníků a řemeslníků, které byly často dál rozděleny podle jejich zaměření. K takové segregaci společenských vrstev jako v tokugawském Japonsku v evropských městech nikdy nedošlo. Navíc Edo nebylo spravováno jako jeden celek, ale každá z administrativních částí *čo* měla vlastní samosprávu, a tak svým fungováním spíše připomínaly blízké sousedící vesnice než homogenní město.

Město je dnes často definováno jako *místo setkávání lidí*, než pouze větší uskupení budov (Okamura, 2020). Dalším důležitým specifickým japonského města byla absence náměstí, které kromě funkce centra ekonomické aktivity slouží v Evropě jako přirozené místo setkávání a shromažďování lidí z různých společenských vrstev². V pojetí šógunátu město nebylo symbolem národa, jako je vnímáno u moderních národních států. Spíše bylo koncipováno jako soukromé sídlo panovníka a administrativních institucí. Zbytek města za vodními příkopy byl vystavěn jako labyrint s mnoha slepými uličkami, a sloužilo ke zpomalení útočnicka (Smith, 1978). Je tudíž otázkou, nakolik takové japonské město *místo setkávání lidí* dovolovalo.

Oproti tomu Itó Teidži argumentuje, že pokud je náměstí (japonsky *hiroba*) chápáno statické místo, pak v Japonsku skutečně chybělo. Nicméně upozorňuje, že funkci náměstí (tedy veřejné místo kde jsou vytvářeny vztahy mezi lidmi) plnila různá místa a že toto náměstí bylo dynamické, spontánně vznikalo a zanikalo. Hiroba mohlo dočasně existovat při setkání pod třešněmi v květu, které si i ve feudálním Edo údajně vedle sebe mohl užívat lidé bez ohledu na společenské postavení. Dočasná *hiroba* mohla vzniknout i při sezóních festivalech, kdy se slavnostní průvod procházel úzkými uličkami japonského města.

² Mimo oblastí, které byly kolonizovány, náměstí chybí v celé oblasti monzunové Asie.

Regulace spotřeby v období Tokugawa a jejich vliv na stavitelství

Dále je důležité zmínit, že vzhledem k tomu, že finanční realita neodpovídala zmíněnému hierarchickému modelu – obchodnická vrstva bohatla a mnoho samurajů se potýkalo s finančními problémy – začala vláda vydávat nařízení o omezení spotřeby, která zahrnovala regulace sahající od stravy, přes oblečení, až po architekturu. Tato nařízení se v průběhu let měnila, ale obecně lze říct, že velikost pozemku, použité materiály a počet pater domu měly korelovat se společenským postavením. Dále regulace upravovaly i například velikost a délku a typ střechy a vstupní brány, které v Japonsku byly tradičně považovány za symbol statusu a prestiže. V Edo tato opatření vedla k paradoxním situacím, jako když po ničivém požáru Meireki v roce 1657 byl vydán zákaz taškových střech, jediného dostupného typu nehořlavé střechy. Tašková střecha byla totiž nejdražší a sloužila jako indikátor statusu. Velkou měrou k nezřízenému šíření požárů přispěla i opatření ukládající velikost pozemku pro jednotlivé společenské vrstvy. Před požárem Meireki tak obchodnická vrstva tvořící 45% obyvatelstva tehdejšího Edo musela žít v přelidněných čtvrtích na 13% rozlohy města, a to navíc v převážně dřevěných domech. Tyto vyhlášky nesloužily vždy jen k omezování spotřeby, mohlo jít i o její zvyšování. Rezidence samurajů svou honosností musely odpovídat jejich společenskému postavení, což je finančně značně vyčerpávalo a tak pomáhalo snižovat jejich akceschopnost.

1. Vstup Japonska mezi industrializované země

Pád šógunátu

Nyní se blíže podívejme, v jaké situaci se Japonsko na začátku období Meidži nacházelo a jak bylo na tyto bouřlivé změny připraveno. Ke klíčové události, která vedla k prolomení izolace Japonska a urychlila pád šógunátu, došlo v roce 1853, kdy se u japonských břehů objevila flotila komodora Perryho³ s dopisem od prezidenta Fillmora (1800–1874), ve kterém žádal o otevření Japonska. Z hlediska nerostného bohatství sice Japonsko nebylo pro západní mocnosti příliš atraktivní, ale cílem snahy o otevření Japonska (o které se už dříve pokoušelo například Rusko) bylo hlavně navázání obchodních vztahů. Pro Američany navíc mělo Japonsko velmi strategickou polohu jako lodní základna. V této době Japonsko bylo agrární společností, naprosto nepřipraveno ubránit se v boji proti západním zbraním. Proto když se komodor Perry vrátil roku 1854 pro odpověď, nezbylo Japonsku než se podřídit. Následnými smlouvami s USA (a posléze i s dalšími západními mocnostmi) byla ukončena politika izolace a bylo otevřeno několik japonských přístavů pro obchod. Tyto tzv. „nerovnoprávné“ smlouvy byly pro Japonsko značně nevýhodné a například zbavovaly Japonsko celní autonomie. Zmíněné události nakonec posloužily i jako katalyzátor domácí krize. Skupina nižších samurajů, která si byla dobře vědoma slábnutí autority vlády (neschopné zahnat cizince), dokázala uzavřít spojenectví s císařským dvorem (rivalem šógunátu) a cizinci (kteří jim poskytlí moderní zbraně) a svrhnout Tokugawy. Šógunát byl roku 1868 zrušen a navenek byla moc navrácena do rukou císaře Meidži, ale ve skutečnosti spočívala v rukou lídrů převratu – malé skupiny mimořádně schopných samurajů. (Labus, 2009)

Proces industrializace Japonska

Japonsko bylo před obdobím Meidži agrární společností schopné fungovat ze zdrojů vlastní země. Během procesu industrializace se stalo závislým na ostatních státech kvůli nedostatku vlastních nerostných surovin. Za počátek moderního Japonska je označován rok 1868, kdy byl oficiálně zrušen šógunát. Zároveň ve stejnou dobu Japonsko začíná používat fosilní paliva pro výrobu a provozování

³ Matthew C. Perry (1794 – 1858) velitel vojenské námořní flotily USA v Tichomoří.

průmyslových zařízení a začíná usilovat o začlenění mezi industrializované země. Pokud bychom zkoumali, kdy Japonsku projevuje atributy industrializované společnosti, jsou zavedeny její základní struktury a začíná se spoléhat na dovoz surovin ze zahraničí jako například kovu a surové bavlny, pak bychom došli přibližně k roku 1890. Po roce 1920 pak už industrializace výrazně změnila život po celém Japonsku, dochází k odklonu od zemědělství a výrazné urbanizaci. (Totman, 2004)

2. Změny architektury na počátku období Meidži

Novou vládu na začátku období Meidži po svržení Tokugawů čekaly dva hlavní úkoly, které vyžadovaly značně komplexní řešení. Zprvė potřebovala vláda prosadit svou moc uvnitř země. Jak bylo již zmíněno, Japonsko bylo rozdrobené na 260 knížectví, které dosud byly na centrální vládě do velké míry nezávislé. Zadruhé Japonsko muselo uchránit svou nezávislost vůči světu, zbavit se nerovnoprávných smluv a být připravené se v případě útoku některé ze západních zemí bránit.

Za tímto účelem se vláda už od počátku období Meidži snažila stavět důležité projekty v „čistém“ západní stylu a zadávala je hlavně odborníkům ze zahraničí. K tomu měla tyto důvody:

- 1) Návštěvníkům Japonska tím chtěla předvést svůj vstup do „civilizovaného světa“ a rovnost svého statusu.
- 2) V očích obyvatel Japonska tento styl měl jasně odlišovat novou vládu od té předchozí. Moderními budovami mohla vláda signalizovat svou progresivnost, která byla v jasném kontrastu s regresivní politikou Tokugawů.
- 3) Při využití cihel či kamene tyto nové budovy vypadaly velmi trvale a solidně a vláda doufala, že si tyto kvality budou obyvatelé spojovat i s novým režimem.
- 4) Navíc by u některých moderních budov, které vláda chystala vystavět, byla tradiční architektura spíše nepraktická. (Watanabe, 1996)

První kroky k vytvoření moderního státu vláda podnikala pod časovým tlakem, tudíž ne všechny byly důkladně promyšlené a systematické. Zpočátku období Meidži tak vláda například využívá osobních konexí vytvořených v období Tokugawa nebo je ovlivňují doporučení západních vládních představitelů působících v Japonsku, kteří často sledovali své vlastní zájmy

Když se vláda například v roce 1868 se rozhodla zřídít moderní mincovnu, protože po zemi kolovalo několik různých platidel a v budoucnu hodlala vybírat daně v hotovosti (a ne v rýži jako za Tokugawů), obrátila se pro doporučení na skotského obchodníka Thomase Blakea Glovera (1838–1911), který působil v Nagasaki (Stewart, 1988). Ten ještě za šógunátu zařídil, aby někteří budoucí významní

státníci období Meidži jako Itó Hirobumi⁴ nebo Inoue Kaoru⁵ mohli potají na palubě obchodní lodi odcestovat na studium do Anglie. Kromě toho jim později zprostředkoval dodávku zbraní, které pomohly porazit Tokugawy (Finn, 1995). Glover vládě představil svého známého Ira Jamese Waterse,⁶ kterému byl návrh první mincovny v Ósace nakonec svěřen. Později ho znovu najala na další nákladné vládní projekty. Waters byl pověřen stavbou moderních kasáren a po ničivém požáru v roce 1872 byl pověřen přestavbou modelové čtvrti Ginza. Byla postavená z cihel, od kterých si vláda slibovala větší odolnost vůči přírodním katastrofám. V cihlových domech se ale držela vlhkost, a tak zpočátku nebyly příliš oblíbené. Nakonec se zde ale usídlily kanceláře novin, které v období Meidži prosperovaly. O Watersově formálním vzdělání však není nic známo, patrně nebyl architekt ale pouze *surveyor*, tj. technický pomocník architekta.⁷ Dále o něm víme, že před svým příjezdem do Japonska působil v Hong Kongu, což podporuje teorii, že raná architektura v období Meidži byla ovlivněna koloniální architekturou pobřežní Číny. Glover zprostředkoval i odkoupení zařízení z mincovny (vyrobené v Anglii) v Hong Kongu, kde se Britové o dva roky dříve neúspěšně pokoušeli zavést novou měnu. Watersovy stavby se nejvíce drží regentského slohu, který byl v Anglii populární o pár desítek let dříve. (Stewart, 1988)

S rostoucí informovaností vlády se zvyšovala i kvalita najímaných odborníků a systematickosti jejich kroků. V tom vládě nesporně pomohly několikaměsíční výpravy do Evropy a USA, při kterých navštívili mnoho západních institucí. O svých poznatcích si vedli pečlivě zápisky a získávali kontakty. Cesta Iwakurova⁸ poselstva, z těchto výprav nejznámějšího, se uskutečnila v letech 1871-73. Tyto

⁴ Itó Hirobumi (伊藤 博文, 1841–1909) byl první japonský premiér a hlavní autor Ústavy Meidži

⁵ Inoue Kaoru (井上 馨, 1836 – 1915) byl první japonský ministr zahraničí (v roce 1885), později byl i ministrem vnitra, financí nebo zemědělství a obchodu.

⁶ 1842 – 1898. Irský architekt. V mládí se dostal do Japonska, kde získal titul Surveyor-General. Z Japonska odjel kolem 1878 a déle pobýval v Číně, Novém Zélandě i USA.

⁷ Tato profese byla na začátku viktoriánského období ve Velké Británii s rostoucím objemem nových staveb častější a častější. Později *surveyors* začali i samostatně navrhovat profesně stavby, což nejen po estetické stránce vedlo ke snížení kvality staveb. Nicméně pro uplatnění v koloniích to nebylo velkou překážkou, neboť zde byli prioritní obchodní zájmy a od poloviny 19. století je zde patrná větší orientace na cenu a určitá racionalizace architektury. Waters nebyl jediný *surveyor* najatý vládou Meidži.

⁸ podle vedoucího výpravy a významného japonského státníka jménem Iwakura Tomomi (岩倉 具視, 1825–1883)

výpravy přispěly k názorové jednotě členů vlády a pomohly jim se vyvarovat mnoha omylů. (Labus, 2009)

Také si vláda za účelem získání poznatků o západních vědách zvala do Japonska množství cizích odborníků *ojatoi gaikokudžin* (御雇い外国人). Jejich množství kulminuje v letech 1873-1876. Ojatoi se po předání svých vědomostí zpravidla vraceli zpět do své vlasti.⁹

Britští odborníci tak pomáhají vystavět japonskou železnici¹⁰, od Francouzů se Japonci učí moderní techniky spřádání hedvábí, na pomoc při kolonizaci Hokkaida a rozvoje zemědělství si najímají experty z USA¹¹. (Finn, 1995)

Počátek výuky architektury na “univerzitě” a Josiah Conder

Na začátku období Meidži je z hlavních projektů vlády vytvoření univerzity, kde by cizí odborníci předali své znalosti japonským studentům. Jednak tedy bylo najato velké množství učitelů ze západu, ale zároveň bylo mnoho studentů bylo vysláno na studium do zahraničí.

Když nově založená “univerzita”¹² v roce 1876 začala shánět profesora architektury jako samostatného oboru, vláda se obrací do Velké Británie. Volba vlády z neznámého důvodu padla Josiaha Condera¹³, kterému bylo v té době teprve 24 let.

⁹ Důvody pro toto jednání byly na jednu stranu pragmatické, protože zahraniční experti pobírali vysoké platy a byly pro vládní rozpočet značnou zátěží. Na druhou stranu podobné chování k cizincům přetrvává dodnes. Japonci se často chovají k návštěvníkům velmi zdvořile, ale jejich pobyt často vnímají jako pouze krátkodobý a cizince nepřijmou jako rovnocenné členy své komunity. Tento jev částečně vysvětluje koncept učí (domov, uvnitř)- soto (venku). V japonské společnosti je hranice mezi světem vnitřním učí (vesnická komunita, firma) a světem vnějším soto (cestující žebrák, zákazníci) ostře vymezena a platí jiná pravidla chování uvnitř skupiny a vně. Členové skupin učí jsou vůči vnějšímu světu soto uzavření, bez ohledu na to, jak široký vnější svět soto zrovna je.

¹⁰ Na kterou si od Britů berou velkou půjčku

¹¹ V naději že pro osídlení Hokkaida budou využity zkušenosti z osidlováním vnitrozemí USA v duchu manifest destiny.

¹² Pojem univerzita si zasluhuje uvozovky, protože ač náš koncept univerzity je nejbližším pojmenováním této instituce tak ta jen některé vlastnosti s univerzitami v evropské kultuře, s jejich tisíciletou tradicí a hlubokým zakořeněním ve společnosti. Jeden aspekt ve kterém se liší je například že se nesnaží plnit /universitas/ (celé/celistvé) odkud pochází jejich název, ale spíše rychle vytvořit potřebné odborníky. Např. v angličtině se většinou nazývá "technical college".

¹³ Josiah Conder (1852–1920), vystudoval architekturu na South Kensington School of Art v Londýně, krátce před svým odjezdem do Japonska získal architektonické ocenění Soane Medal, ale proč byl na místo profesora architektury vybrán zrovna on (navíc v tak mladém věku), není jasné.

Conder získal architektonické vzdělání v Londýně a dva roky pracoval pro známého anglického architekta a designéra Williama Burges¹⁴. (Stewart, 1988)

Conderovi se podařilo typickému osudu zahraničních expertů *ojatoi* vyhnout. Na univerzitě vyučoval nejprve na plný a později na poloviční úvazek celých deset let, poté přešel do soukromé praxe, nicméně nadále působil jako poradce vlády a vysloužil si přezdívku *otec moderní japonské architektury*. (Finn, 1995)

Podle názoru Stewarta jeho návrhy nedosahovaly kvalit jeho mentora, nicméně mu přičítá mimořádnou schopnost dotahovat věci do konce a také značnou sebekázeň, o čemž svědčí i fakt, že do své smrti v roce 1920 vytvořil v Japonsku více než sedmdesát staveb.

Z vládních zakázek navrhl například hotel a centrum zábavy v západním stylu Rokumeikan¹⁵ nebo Císařské muzeum v Uenu¹⁶.

Conder se do svých staveb zpočátku snažil zakomponovat „orientální“ prvky, protože byl přesvědčen o tom, že není správné, aby si asijský národ stavěl budovy v čistě západním stylu. To bylo v protikladu s dosavadní praxí, kdy většinu staveb stavěli *surveyors*, kteří se o přizpůsobení stylu obvykle moc nesnažili (získali praxi stavbou hlavně účelových budov v západních koloniích a neměli klasické architektonické vzdělání.¹⁷). Muzeum japonských národních sbírek tak Conder navrhl v pseudo-maurském stylu vytvořeným Brity pro stavby v koloniální Indii (srovnejte okna, sloupky, střechy a další prvky z Obr. 1 a Obr. 2)

¹⁴ William Burges (1827–1881), anglický architekt, tvořil převážně v novogotickém stylu

¹⁵ Budova byla dokončena v roce 1883. Objednalo si ji Ministerstvo zahraničí, které požadovalo „moderní“ budovu, kde by bylo možné ubytovat zvyšující se počet zahraničních návštěvníků v Tokiu. Rokumeikan proslul jako dějiště bálů a večírků. Vyšší třída se zde učila západním zvykům, jako například západnímu tanci (což vyžadovalo přítomnost manželek, které se dosud takových společenských akcí neúčastnily)

¹⁶ Při svých cestách na západ si vládní členové si všimají, jakou roli na západě hrají muzea a uvědomují si, že umění by mohlo sloužit jako důkaz o tom, že je japonská kultura na vysoké úrovni, ale i jako zdroj příjmu. Muzeum vzniklo při příležitosti Druhé průmyslové výstavy (1881) a poté sloužilo jako národní muzeum. Dobový leták upozorňoval návštěvníky, že „co do pevnosti tuto budovu žádná jiná [japonská budova] nepřekoná“. Při zemětřesení Kantó v roce 1923 však byla silně poškozena.

¹⁷ Jako např. zmíněný Waters v Hong Kongu. Kromě Waterse na počátku období Meidži plní více důležitých vládních zakázek i francouzský surveyor C. de Boinville (1849 – 1897). Navrhl například budovu auditoria pro císařskou univerzitu v Tokiu z roku 1877.

Obr. 1 Muzeum v parku Ueno (1881)ⁱ

Obr. 2 Univerzita v Locknow (1867), postavená v Indii pod koloniální nadvládou Britůⁱⁱ

Volbu tohoto stylu odůvodňoval tím, že typické tvary tradiční japonské architektury ze dřeva nelze aplikovat na strukturu kamenné či cihlové budovy. (Watanabe, 1996)

Conder se pečlivě seznámil s různými japonskými konstrukčními technikami proti zemětřesení. V roce 1883 například publikoval článek v *Building News* o konstrukci pagod a způsobu, jak odolávají zemětřesení. Současně i aplikoval

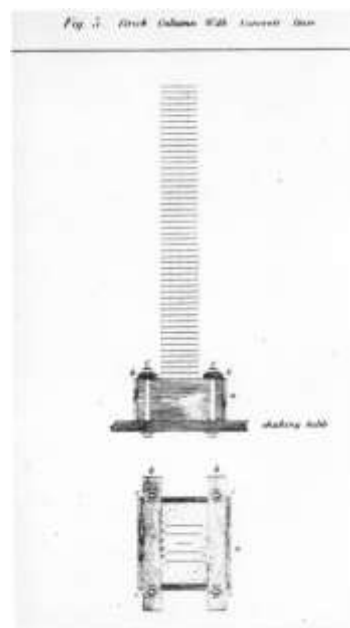
západní techniky¹⁸ proti zemětřesení. Například jednu ze svých nejranějších budov z roku 1878, která se později stala sídlem první národní banky, postavil na betonových základech s hlubokým kotvením v zemi.

Jeho snaha o zvýšení odolnosti proti zemětřesení nebyla vždy úspěšná. Mnoho jeho staveb bylo zničeno při zemětřesení Kantó v roce 1923. Na druhou stranu budova výše zmíněné banky sice vyhořela, ale za to zdi zůstaly stát a zemětřesení odolaly. Kromě toho Conder prosazoval nosné konstrukce ze železa, které se mu zpočátku nedařilo prosadit, ale po čase se staly standardní technikou zvyšování odolnosti budov proti zemětřesení. (Lerski, 1979)

Pod vedením Condera vystudovala první generace japonských architektů, která navrhovala budovy v západním stylu. Mezi Conderovy nejlepší studenty patřil například Kingo Tacuno¹⁹, který po Conderovi převzal místo profesora na univerzitě a pracoval na mnoha dalších důležitých vládních projektech. Dalším jeho významným studentem byl architekt Katajama Tókuma²⁰, který později navrhnul budovu Císařského muzea v Naře a Císařského muzea v Kjótu a palác v západním stylu pro císaře Meidži. (Finn, 1995)

Německý vliv

V 80. letech si čím dál víc Japonců uvědomuje, že na Západě mají lidé při tvoření politiky mnohem větší slovo, začínají volat po vytvoření nějaké zastupitelské instituce. Na to vláda reaguje na začátku 80.let vydáním císařského výnosu, který přislíbil vytvoření voleného parlamentu a ústavy do roku 1890. V rámci příprav

Obr. 3 Schéma z článku od Condera z roku 1900 popisující konstrukci sloupu z cihel na betonových základech pro zvýšení odolnosti budovy proti zemětřesení. (Lerski, 1979)

¹⁸ S touto konkrétní technikou se mohl seznámit přes svého kolegu z Royal Institute of British Architects, který přednášel o architektuře v Bengálsku, které se také potýká se zemětřesením. Tato technika bývá někdy (pravděpodobně nesprávně) přičítána Conderovu studentovi jménem Tacuno Kingo

¹⁹ 辰野 金吾, 1854 – 1919

²⁰ 片山 東熊, 1854 – 1917 Japonský architekt a designer, obzvláště ovlivněný francouzskou architekturou.

nové ústavy odjíždí Itó Hirobumi do Německa, kam se od poloviny osmdesátých let se Japonsko začíná obracet i v oblasti architektury. (Reynolds, 1996)

Zakázku na kolos plánovaných vládních budov získali němečtí architekti²¹ Hermann Ende²² a Wilhelm Böckmann²³. Wilhelm Böckmann přijel do Tokia na pár měsíců v roce 1886 a Hermann Ende v roce 1887 s grandiózními plány na přestavbu Tokia s širokými bulváry, které ale kvůli nedostatku financí zůstaly převážně neuskutečněny. Ani ostatní zadané budovy kvůli technickým problémům nestihli dokončit. Jejich plány např. na budovu soudu nebo ministerstva spravedlnosti byly později mírně přepracovány a pod dozorem japonských architektů realizovány. (Finn, 1995)

Díky spolupráci s německými architekty na plánovaných vládních budovách se však zvýšil standart na konstrukční materiály a techniky. Japonská strana se například nechala přesvědčit, aby poslala své odborníky do německých cihelen. Po návratu těchto odborníků v roce 1887 byla založena moderní cihelna v Saitamě a tato nově vzniklá společnost dodávala cihly do většiny později vzniklých vládních cihlových budov.

Conderův návrat

Po průtazích s vládními budovami vláda ukončuje kontrakt s němcí o rok dříve a opět se obrací na Condera. Conderův pseudo-maurský styl se sice neuchytil, ale jeho budovy ve viktoriánském stylu se svého času staly docela populární. Příklad je na Obr. 4. Pro tento styl jsou typické zdi z červených cihel s anglickou pokládkou a okna a rohy z bílých kamenů. To mohlo souviset s představami, že Japonsko se stává asijskou Británií – obě jsou ostrovní země se silným důrazem na průmysl (Dyer, 1904).

²¹ První skupina japonských architektů sice dokončila studium už v roce 1879, ale vláda si stále není jistá, jestli jsou dostatečně zkušení na tak rozsáhlý projekt.

²² 1829 – 1907 Německý architekt. Autor mnoha významných staveb v okolí Berlína (mnoho zničeno za druhé světové války) a v Japonsku.

²³ 1832 – 1902 Německý architekt. Spoluzakladatel architektonické firmy Böckmann and Ende.

Obr. 4 Conderova budova Micubiši č. 1 z roku 1894 (vpravo)ⁱⁱⁱ

3. Reflexe nad západním stylem

V roce 1887 po neúspěšném pokusu o revizi nerovnoprávných smluv na svůj post ministra zahraničí rezignoval Inoue Kaoru, silný zastánce pozápadnění. S ním skončila i éra „obecního domu“ Rokumeikanu. Nespokojenosti s nekritickým přejímáním všeho západního začala doutnat v určitých kruzích už od sedmdesátých let. V konfrontaci s tím, že westernizace nenese kýžené výsledky, však od poloviny let osmdesátých začíná tento názor převládat. Následuje návrat k vlastní kulturní tradici, později až k nacionalizaci. (Finn, 1995)

Zemětřesení na planině Nóbi, zhroucení západních staveb a role tisku

K vývoji tímto směrem přispělo i silné zemětřesení, které udeřilo na planině Nóbi v roce 1891. Zemětřesení zasáhlo hlavně v okolí města Nagoja, ale mírně poznamenalo i Tokio a Ósaku. Na spojnici těchto dvou měst zemětřesení poničilo například nové železniční mosty ze železa a přerušilo telegrafní spojení. V Nagoji se zřítilo mnoho nově postavených budov z cihel, například nemocnice, vězení, policejní stanice, soud a kasárny. Tokio zasáhlo zemětřesení jen slabě, ale o to horší bylo, že mu za oběť padla cihelna a budova Ministerstva vnitra.

Tato událost vzbudila pochybnosti o přejímání západní technologie, což podpořila skutečnost, že hrad v Nagoji ze 17.století zůstal neponičený. Tisk, který už od začátku období Meidži nabral ostrý protivládní kurz, hned začal zpochybňovat moderní výtvarníky. Barvitě vykresloval mladé ženy pohřbené pod cihlami ve výrobnách hedvábí. Zároveň bezprostředně po katastrofě ostře kritizuje architektky a inženýry, kteří podle nich nekvalitní budovy navrhli, ale i vládu, že něco takového dopustila. Největší vliv na veřejné mínění měly široce distribuované dřevotisky. Umělci však více zobrazovali zborcenou západní architekturu než tradiční, i když velká většina lidí ztratila život v tradičních stavbách ze dřeva. Změny v přírodě jako nově vytvořená jezera a propasti také vynechávali. Naopak často zobrazovali rozpadlé budovy z cihel nebo zničené železniční mosty, a dokonce i převrácené vlaky s mrtvými těly opodál, ačkoliv žádné vlaky nevykolejily, ani v nich nezemřeli žádní lidé. V pozadí těchto obrázků byl často zobrazován neporušený hrad v Nagoji.

To vše bylo v ostrém rozporu s tím, jak vláda dosud vykreslovala tokugawskou architekturu jako křehkou a nestabilní.

Zájem tisku o západní budovy však podpořilo také bylo, jak moc zemětřesením utrpěly elity a jejich budovy. Elity byly historicky obvykle méně zasaženy z několika důvodů – mohly si dovolit ty nejlepší materiály a tesaře, kteří jim postavili v porovnání s ostatními bytelnější budovy. Také si mohli zvolit místa, která zemětřesení tolik nezasahovalo, často na vyvýšeném místě na kamenném terénu. To vysvětluje i proč některé velké kláštery a nagojský hrad zůstaly nedotčeny, zatímco ostatní budovy ze stejného materiálu při zemětřesení spadly. Zhroucené západní stavyby, symboly modernizace a pokroku, tak budily dojem, že proti přírodním katastrofám je nový režim méně slabší než ten předchozí.²⁴ (Clancey, 2006)

Šíře stavebních technik komerčních budov 1890–1910

Vláda se chtěla co nejrychleji zařadit mezi západní státy, proto při stavbě nových vládních budov kopíruje styl těchto institucí na západě, které ale často byly postaveny před delším časem. Mnoho nově postavených vládních budov v Japonsku kvůli tomu bylo postaveno v spíše zastaralém stylu, který neodpovídal nově stavěným budovám v Evropě.

Oproti tomu zadavatelé komerčních, užitkových budov chtěli hlavně výhody západních technologií. Spíš než architektonický styl proto kopírovali současné technologie. Kvůli tomu bylo v této době stavební inženýrství na lepší úrovni než architektura.

Už kolem roku 1900 se tak začaly stavět užitkové budovy (např. sklady) z železobetonu. Průkopníkem těchto staveb byl Oto Endó²⁵. Ten z železobetonu nejprve stavěl užitkové budovy a v roce 1911 postavil inovativní, a dodnes užívanou kancelářskou firmu Mitsui (Obr. 5)²⁶.

²⁴ Při vedené telegrafních sítí a zřizování přístavů (při ústí řek) se však nížinám nešlo vyhnout.

²⁵ 遠藤於菟, 1866–1943, architekt, pro své užívání železobetonu nazývaný "Japonský Perret"

²⁶ Endó si železobeton tak moc oblíbil že když zemřel tak mu z železobetonu i postavili náhrobek.

Obr. 5 Železobetonová budova kanceláří firmy Mitsui v Jokohamě z roku 1911^{iv}

Železobetonová budova kanceláří firmy Mitsui v Jokohamě z roku 1911

První budovou s ocelovou nosnou konstrukcí byla dodnes stojící budova knihkupectví Maruzen z roku 1909. Její autoři – Tanabe Junkiči²⁷ a Sano Tošikata²⁸ – ji navrhli po (zjevně úspěšné) snaze prostudovat následky zemětřesení v San Franciscu roku 1905 a vzít si z nich ponaučení o odolnosti budov proti zemětřesení.

V této době docházelo k silnému mísení stavebních technik. Vznikaly tak například budovy postavené hlavně západními technikami, které se snaží působit jako tradiční.

Příkladem je hypoteční banka postavené v Tokiu roku 1899 (Obr. 6). Exteriér vypadá tradičně, zatímco interiér je vystavěn v západním stylu. Tento styl, kdy dochází pouze na oko k návratu k tradici se někdy nazývá pseudo-japonský styl.

Důvodem pro takovou volbu mohlo být to, že hlavními klienty banky byli bohatí, konzervativní majitelé půdy z venkova. Tato budova je tak důkazem toho, že západní styl nebyl přijímán celou společností se stejnou chutí, ale byl nejprve přijat novými městskými elitami a do zbytku společnosti přicházel pomaleji.

²⁷ 淳吉 田辺, 1879 – 1926

²⁸ 佐野利器 1880-1956

Obr. 6 Konzervativní vzhled budovy banky z roku 1899 v Tokiu

Vzájemné ovlivňování architektů a japonských stavitelů

V záplavě západních architektonických stylů, které uvidíme v největším detailu na vzorku školních budov, je nasnadě položit si otázku, jestli a případně kdy se Japonci začali navracet a oceňovat své kulturní dědictví, a jak naložili s po staletí akumulovanými znalostmi japonských mistrů tesařů.

Před obdobím Meidži byla architektura v Japonsku vnímána hlavně jako technický obor či řemeslo, narozdíl od evropského pojetí, kde je už od renesance architektura považována za výtvarného umění. Zpočátku pro slovo architektura ani neexistovalo japonské synonymum, užívalo se prosté označení zóka (増加, stavění budov, konstrukce). Noblesnější označení kenčiku (建築, architektura) se začalo používat až od začátku dvacátého století.

Říká se, že když Tacuno Kingo dorazil do Londýna na stáž k bývalému mentorovi Condera „gotikovi“ Williamu Burgesovi, Burges ho požádal, aby mu povyprávěl o domácí japonské architektuře. Tadcuno Kingo se zahanbením zjistil, že neví, jak odpovědět, a v duchu se zavázal, že až se vrátí domů na univerzitu, prosadí, aby byl vytvořen kurz i o tradiční japonské architektuře.

Nakolik byl Burges iniciátorem změn ve směřování japonské architektury, je však diskutabilní. Když byl v roce 1889 do kurikula zařazen předmět vyučovaný

japonským tesařem jménem Kigo Kijojoši²⁹, celospolečenský diskurz o nutné míře pozápadnění k dosažení nezávislosti a prosperity Japonska a nutnosti uchování vlastní kulturní tradice už dávno probíhal. Rok před svým příchodem na univerzitu Kigo dokončil zakázku od císařského dvora na japonské křídlo císařského paláce. V architektonické soutěži na tento projekt byli jeho konkurenti známí profesionální architekti jako Josiah Conder či Tacuno Kingo. Historik architektury Ibaka Nobuko se domnívá, že právě tento úspěch vedl k zařazení tradiční japonské architektury do kurikula na Císařské univerzitě. (Wendelken, 1996)

Jako oficiální důvod, proč bude palác postaven v tradičním palácovém stylu, byla sice uváděna lepší odolnost vůči zemětřesení, ale toto rozhodnutí zároveň nápadně koresponduje se změnami vládního politického programu. Ve stejném roce jako byla Kigovi svěřena zakázka na svůj post ministra zahraničí rezignoval Inoue Kaoru, silný zastánce pozápadnění. (Finn, 1995)

Pravděpodobně ne náhodou mezi Kigovými studenty na Císařské univerzitě byli i Sekino Tadaši³⁰ a Itó Čúta³¹, první japonští historici architektury. Kigo se svými studenty provedli mnoho detailních studií šintoistických svatyn v Kjótu a v Naře a své poznatky poté publikovali v *Kenčiku zašši*, akademickém časopise o architektuře. Jejich poznatky pak byly využity při kompilaci zákonů o ochraně a údržbě architektonických památek, které vešly v platnost v roce 1897.

Jedním z důležitých projektů, který vznikl na základě spolupráce architektů a tesařů, bylo ocelové vyztužení buddhistického chrámu v Tódaidži v Naře, který byl v kritickém stavu.

Poté, co Kigo a jiní předali architektům a inženýrům své znalosti stavebních technik tradičních staveb, v pozdním Meidži vniká nová profese architekt-restaurátor. Tito profesionálové v návrhovacím procesu nahradili tradičně vyučené stavitele. (Wendelken, 1996)

²⁹ ? –1915

³⁰ 関野貞, 1868 – 1935 Historik architektury a archeolog. Procestoval Čínu, Indii i USA. Zabýval se Koreou.

³¹ 伊東 忠太, 1867 – 1954 Architekt a historik architektury. Hojně cestoval po světě.

Budova parlamentu a vznikající diskuze o národním stylu

Zdlouhavost a nerozhodnost diskuse, o tom jaký styl bude pro Japonsko nejvhodnější, lze dobře ilustrovat na budově parlamentu. Ten se poprvé sešel roku 1890 a trvalo 47 let diskusí a architektonických soutěží, než byla jeho (trvalá) budova postavena. Od samotného počátku byla budova parlamentu zamýšlena jako symbol nové vlády, jak v Japonsku, tak ve světě. Proto byl mimořádný tlak na to, aby byl styl budovy zvolený dobře.

Návrh, který přivezl Wilhelm Böckmann v roce 1886. (Obr. 7) byl založen na jeho starších návrzích, které nebyly zvoleny pro německý Reichstag, a budova tedy byla bez výrazných japonských prvků. Rychlost měnících se nálad ohledně japonského stylu je dobře patrná při porovnání s druhým návrhem, který předložil o rok později jeho kolega Hermann Ende. Jak se Böckmannův návrh snaží být čistě západní, tak se Endeův návrh snaží být tradičně japonský (viz obr. XXX).Obr. 8).

Obr. 7 Návrh japonského parlamentu od Wilhelma Böckmanna z 1886^{vi}

Obr. 8 Návrh od Hermanna Endeho z 1887^{vii}

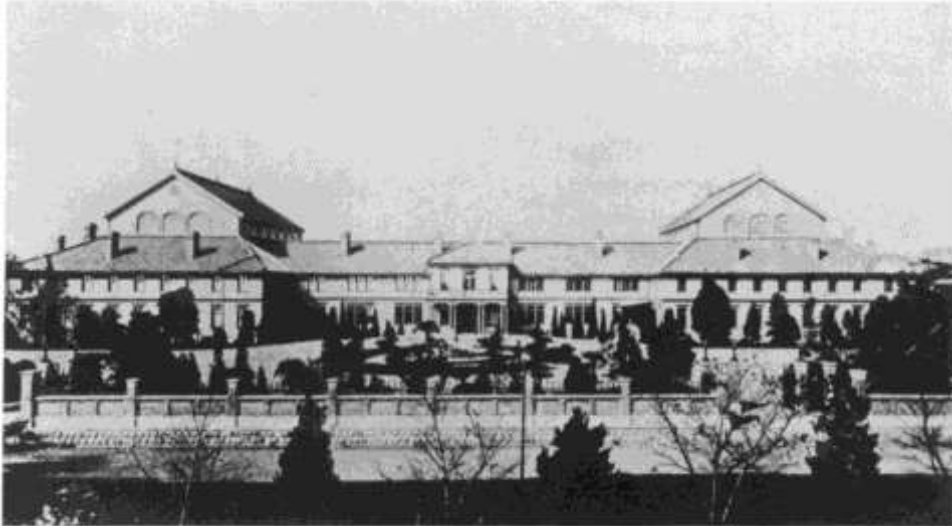
Jak už bylo zmíněno v části o Conderovi, západní architekti byli mezi prvními, kdo začal pociťovat nostalgii po tradiční japonské architektuře. Kvůli tomu hledají způsoby, jak vhodně spojit západní technologie a japonské tradice.

Také tato nostalgie motivuje některé západní architektky, k tvorbě návrhů, které jsou “snově orientální” až do míry, kdy se snaží být „japonštější“ než sama japonská tradice. Příkladem je například návrh z roku 1898 na budovu parlamentu od americké dvojce Ralph Adams Cram (1863 – 1942) a Bertram Goodhue (1869 – 1924). (Obr. 9)

Obr. 9 Návrh od R. A. Crama a B Goodhue^{viii}

První zasedání parlamentu proběhlo ve velmi prosté, provizorní budově. Ta byla dokončena v listopadu 1890. O dva měsíce později, v lednu 1891 shořela³². V říjnu už v upravené podobě opět stála. (Reynolds, 1996)

Obr. 10 Nově postavená budova parlamentu (listopad 1890) ^{ix}

Obr. 11 Nově postavená budova parlamentu v plamenech (leden 1891) ^x

³² Zdroje se liší v tom jestli se vznikla od západních kamen či špatné elektrické instalace.

Obr. 12 Druhá nově postavená budova parlamentu (postavena v říjnu 1891, shořela až v roce 1925)
xi

Diskuzi o národním stylu ilustrujeme například názorem architekta jménem Sano Tošikata, který tvrdil, že je třeba se soustředit na zlepšení technického, inženýrského stránky stavění a že chudé, rozvíjející se Japonsko by mělo používat jednoduchý, funkční styl bez rozptylování se s romantickými dekoracemi. Architekt Itó Čúta naopak prosazoval názor, že architekt je umělec, který sice má být progresivní, ale stejně tak si má být vědom tradic vlastní země. (Finn, 1995)

Současná podoba parlamentu (dokončen roku 1936) byla přijata nikoli proto, že by byl konečně nalezen ten správný japonský styl, ale spíše proto, že se snaží nemít styl žádný³³ a díky tomu se stavba obešla bez silných protestů³⁴.

³³ Její podoba ani není dílem jednoho architekta, ale několika komisí.

³⁴ Její styl je podobný soudobým západním snahám o funkcionalismus, motivace jsou ale jiné, proto je podobnost spíše dána shodou okolností.

Její absence stylu je i vidět i na tom že v době dokončení se více pozornosti věnovalo její velikosti (a schopnosti japonského národa takovou budovu postavit), namísto jejímu stylu.

4. Domáci adaptace v architektuře obytných domů

Architektura na venkově

Na venkově obecně přijímání nových myšlenek a vzorů trvalo déle. Mechanizaci zemědělství blokovala jednak vysoká míra zdanění a také fakt, že bohatí majitelé půdy typicky pozemky dále pronajímali, a tak byla rozdrobena na mnoho malých částí. Na odliv pracovní síly do měst rolnické rodiny většinou reagovaly ne mechanizací práce (na kterou neměli prostředky), ale spíše jejím nahrazením. To mohlo znamenat plození nových potomků, adopci zeťů nebo například přijetí druhé manželky. Pro organizaci vesnice lépe sloužily tradiční hodnoty jako respekt k hlavě rodiny (a pronajímateli půdy). Naopak individualismus by silně narušil fungování vesnice, což souvisí s tím, že hlavní pěstovanou plodinou byla rýže. Pro její pěstování bylo nutné udržovat systémy zavlažování, což vyžadovaly velkou míru spolupráce. Bohatí majitelé půdy tak zůstávají hodnotově značně konzervativní, což se projevuje i v architektuře jejich domů začleňováním některých prvků a materiálů, které si dosud mohly stavět jen elity. (Smith, 2011)

Na Obr. 13 můžeme vidět rezidenci bohatého sedláka z roku 1889 v Niigatě. Celý komplex budov čítá 65 pokojů a je zkonstruován tradiční japonskou technikou. Tašková střecha a zdvižené konce lomenic evokují architekturu buddhistických chrámů či architekturu vyšších vrstev v období Tokgawa. Komplex je obehnán zdí s krytou bránou.

Obr. 13 Rezidence bohatého sedláka v Niigatě^{xii}

Městská obydlí

Ačkoliv někteří významní státníci jako např. Mori Arinori a Ókubo Tošimiči³⁵ údajně v Tokiu žili v rezidencích v západním stylu, pro Japonce všech společenských tříd byl tento způsob bydlení i v období pozdního Meidži poměrně vzácný (Finn, 1995).

V této době ale bylo častou praktikou vyšší vrstvy nechat si postavit vedle tradičního japonského domu i dům v západním stylu, ve kterém ovšem nikdo nežil a primárně sloužil k přijímání západních hostů nebo jako dějiště večeří, bálů a dalších druhů západní zábavy³⁶.

³⁵ 大久保 利通, 1830 – 1878. japonský státník, jeden z hlavních vůdců restaurace Meidži.

³⁶ Zajímavou výjimkou v načrtnutém schématu je Niidžima Džó (1843 – 1890), protestant a zakladatel první křesťanské školy v Japonsku (mimo přístavy otevřené cizincům). Niidžima byl jeden z prvních Japonců, který se rozhodl nechat si postavit dům v západním stylu a skutečně v něm plánoval žít.

Obr. 14, Tradiční japonský dům spojený chodbou s domem v západním stylu (Kenčiku Sekai, 1909)^{xiii}

Edward S. Morse³⁷, který přijel do Japonska roku 1875 a po pečlivém studiu mnoha tradičních japonských domů vydal knihu *Japonské domy a vše co k nim patří* (1886), si toto počínání vysvětluje následovně:

„Nemohl jsem porozumět tomu, proč si Japonec staví domy západního stylu, až do té doby, než jsem se seznámil s povahou jejich domů a představil jsem si, jak se asi cizinec chová, když do takového domu přijde. Pokud se mu podaří nevkročit do domu s botami na nohou, dozajista tam bude přešlapovat v ponožkách a pokaždé si narazí hlavu o kamo³⁸ nebo vypálí díry na rohoži, jak se bude nešikovně snažit sesbírat rozsypané uhlíky z hibači³⁹, kde si chtěl zapálit cigaretu. Nebude umět správně sedět na rohožích, a proto se tam bude chovat tak neomaleně, jako kdyby si Japonec v našem pokoji náhle dal nohy na stůl. A pokud se bude pohybovat s botami na nohou, bude to pravděpodobně po zahradě, kde podpatky udělá dolíčky

³⁷ 1838 – 1925. Americký přírodovědec a archeolog, považovaný za "otce japonské archeologie"

³⁸ kamo (鴨居) v češtině překlad (stavební prvek)

³⁹ hibači (火鉢) je nádoba naplněná žhavým uhlím, tradičně používaná jako přenosné topení

do cestiček nebo poškrábe verandu (...) tak jako tak bude pro obyvatele velmi znepokojivým elementem.“

Střední třída ve městech reaguje na tyto trendy z vyšších vrstev poněkud ekonomičtějším řešením, a to začleněním nového typu pokoje v západním stylu do jinak tradičního domu. Tento nový pokoj se nacházel u vchodu a sloužil k přijímání hostů a klientů.

Dalšími změnami, které přineslo období Meidži do japonských domácností, bylo prosvětlení jinak potměšlého interiéru tradičních japonských domů, a to díky dostupnosti skleněných okenních tabulek⁴⁰ a postupnému zavádění elektrického proudu. Nově také domy poskytovaly svým obyvatelům větší míru soukromí, čehož bylo dosaženo pomocí přesunutí chodby spojující jednotlivé pokoje z obvodu domu do jeho středu.

⁴⁰ tradičně byla okna vyplněná bílým japonským papírem waši (和紙)

5. Rozvoj Tokia a veřejný prostor

Vláda se územnímu plánování Tokia zpočátku příliš nevěnovala, což nepředstavovalo problém, protože Tokio neexpandovalo, naopak došlo po zrušení služby *sankin kótai* k jeho vylidnění.

Vznikl sice projekt na přestavbu čtvrti Ginza z cihel po požáru v roce 1972 s širokou ulicí, ale jak již bylo řečeno, výsledky byly smíšené. Barokní plán na přestavbu Tokia s širokými třídami a náměstími od německých architektů se kvůli nedostatku prostředků neuskutečnil. Místo toho vláda věnovala energii budování dopravní infrastruktury. Roku 1888 byl schválen projekt na přestavbu města *šiku kaisei* (市区改正), který přinesl některá zlepšení jako zbudování parků, přestavbu ulic a opravu silnic, zlepšení vodovodů a kanalizace. (Ičikawa, 1994)

Co se týče bydlení, střední třída, která se přestěhovala na úbočí kopce v západní části města, kde původně byly samurajské rezidence, na tom byla celkem dobře. Dělnická třída ale byla nucena bydlet blízko továren na velice omezeném prostoru ve slumech. Vláda neměla moc incentivu zabývat se těmito problémy, protože narozdíl od slumů na Západě zde tolik nebujela kriminalita. Japonci měli dobré hygienické návyky, pravidelně se koupali, v dřevěných domech více proudil vzduch a svoz lidských výkalů na výrobu hnojiva fungoval už od dobí Edo.

Veřejný prostor

Roku 1903 padlo rozhodnutí postavit na parcele, kterou dříve Němci shledali jako nevhodnou pro vládní budovy, veřejný park v západním stylu⁴¹. Tento park nazývaný Park Hibija už roku 1905 posloužil jako místo pro první bezprecedentní masový protest proti výsledku Portsmouthské smlouvy⁴². Prosteující vypáli většinu malých policejních stanic kóban(交番)⁴³, nedávno zřízených podle pařížského modelu. Zápálili i některé velké policejní stanice. Na policii protestující zaútočili

⁴¹ Dalším větším volným prostranstvím bylo před císařským palácem, ale i to bylo monitorováno a sloužilo pro různé vojenské přehlídky za přítomnosti císaře.

⁴² bylo totiž ujednáno, že Japonsko po vyhrané Rusko-japonské válce nedostane reparace

⁴³ Stanice pojala jednoho až dva strážníky, a měla okno do ulice, kterým strážníci mohli pozorovat co se na ulici děje

pravděpodobně kvůli tomu, že jim policie bránila ve shromažďování⁴⁴ a viděli v ní symbol oprese. Kromě stanic zaútočili i na tramvaje. Ty byly relativně novým dopravním prostředkem (zaváděny od roku 1903), pro mnoho řidičů rikš představovaly hrozbu v podobě ztráty zaměstnání. Zároveň existovalo přesvědčení, že společnost, která je provozovala, nějakým způsobem profitovala na válce. Protestu se účastnily lidé ze všech společenských vrstev, což dokazuje vrůstající politickou angažovanost.

⁴⁴ Vláda vydala nařízení, že všechna větší shromáždění lidí na veřejných prostranstvích a parcích musí mít povolení od policie.

6. Vývoj architektury škol

Budova školy západního lékařství

Jak již bylo řečeno, první čtyři roky období Meidži bylo vytvoření univerzity jeden z hlavních projektů vlády, protože pro osvojení západních technologií a vědy byly tyto instituce klíčové.

Jedna z nejranějších a zároveň dosud stojících univerzitních budov je škola západního lékařství, jejíž stavba byla dokončena v roce 1876. Zde pod vedením německých doktorů mladí Japonci studovali západní medicínu. Výuka probíhala v němčině, kterou zdejší studenti museli bravurně ovládat. To je například důvod, proč spisovatel Mori Ógai⁴⁵, který zde studoval, byl také prvním překladatelem Goetheho do japonštiny.

Budova školy byla přemístěna do Botanické zahrady Koišikawa v Tokiu. A ačkoliv je dnes vrchní polovina její fasády rudá, původně byla natřena na bílo, stejně jako většina tehdejších škol. Tato budova ovlivnila pozdější školy na venkově. Proto její obdélníkový půdorys, dvě patra a centrální věžičku s hodinami, vyvýšenou verandu, nad ní balkón a mezi nimi lištu bohatě zdobenou vyřezávanými květinovými a ptačími motivy (populárními v období Tokugawa) bylo v období Meidži možné v mnoha variacích nalézt po celém Japonsku. (Finn, 1995)

⁴⁵ 森 林太郎, 1862 – 1922 Vlastním jménem Mori Rintarō, spisovatel a nejvyšší velitel Army Medical Corps

Obr. 15 Budova školy Igakkó, nyní v Botanické zahradě Koišikawa v Tokiu^{xiv}

Základní školy

Jestliže něco v krajině vypadalo moderně, byla to bíle natřená budova základní školy.

(Šimazaki Tóson⁴⁶, v románu Porušený příkaz, 1906)⁴⁷

Po úspěšném provedení riskantního kroku v roce 1871, kdy došlo zrušení všech lén a vyhlášení prefektur v čele s odvolatelnými guvernéry, měla vláda volné ruce, aby mohla vyhlásit celoplošný vzdělávací systém⁴⁸. V srpnu 1871 vzniklo Ministerstvo školství a následně roku 1872 vyhlásilo nový Systém vzdělávání. Nový kodex rozeslaný do všech prefektur ustanovil povinnou školní docházku na čtyři roky, a to bez ohledu na pohlaví či původ. Japonsko mělo být rozděleno na obvody s 8 univerzitami, 256 středními školami a 53 760 základními školami. Dále kodex

⁴⁶ 島崎 藤村, 1872 – 1943, spisovatel a básník

⁴⁷ Citát byl převzat z Jansen, Marius B., a Gilbert Rozman. Japan in Transition: From Tokugawa to Meiji. 2016., překlad je můj vlastní

⁴⁸ Před zavedením prefektur v roce 1871, kdy ještě jednotlivá knížectví měla značnou autonomii, se vláda soustředila hlavně na tvorbu nové univerzity. Nicméně v Kjótu už tehdy probíhaly první experimenty se systematizací vzdělávání. Plán vytvořený už v roce 1868 a plně implementovaný v roce 1869, rozdělil Kjóto na 64 oblastí se základní školou a 2 oblastí se školou střední. Město určilo, jak bude vypadat kurikulum, zkoušky a mělo kontrolu nad výběrem učitelů

naznačoval odklon od tradičních hodnot konfuciánské morálky k osobním cílům jedince, sociální rovnosti a sebezlepšování.⁴⁹

Nové budovy základních škol plnily funkci nejen praktickou, ale i symbolickou. Měly signalizovat, že nyní je vzdělávání v rukou vlády a obecně pokrok a zavrnutí starých řádů. Pro mnoho lidí v odlehlejších oblastech šlo o první „západní“ budovu se kterou se setkali (Jansen, Rozman, 2014). Ačkoliv budovy tento účel plnily a pro Japonce bezpochyby vypadaly velice moderně, ve skutečnosti budovy západních mocností, které se Japonsko snažilo emulovat, připomínaly spíše vzdáleně.

Stavbou základních škol byli většinou pověřeni místní stavitelé a do roku 1880 jich postavili kolem 28 tisíc. Nicméně tito místní stavitelé o tom, jak západní budovy vypadají, měli jen velmi mlhavou představu. Se západními budovami se mohli seznámit prostřednictvím obrázků a či jednoduchých ilustrovaných manuálů o západních stavbách, případně výletů do cizineckých čtvrtí v otevřených přístavech či cest do Tokia. Nicméně i zde byly k vidění velice eklektické stavby, které by cizinec označil za západní jen stěží, jako například v případě budovy První národní banky (1871-1872). (Finn, 1995)

⁴⁹ Vláda také vyslala do prefektur úředníky, kteří měli kontrolovat hospodaření s prostředky, úroveň docházky a dohlížet na konstrukci nových škol.

Obr. 16 Stavitel První národní banky Šimizu kombinuje prvky japonské feudální architektury se západními

Jeden z nejkrásnějších příkladů základní školy vzniklé na počátku období Meidži, je škola Kaiči gakkó (viz Obr. 17) z roku 1876 v prefektuře Nagano. Je výborným příkladem stavby v tzv. stylu gijofū (擬洋風)⁵⁰ neboli pseudo-západním stylu, kterým se označují budovy, které vznikaly přibližně do poloviny druhé dekády období Meidži, často mimo velká města. (Stewart, 1988)

Obr. 17 Bývalá škola Kaiči gakkó⁵¹

Vytvořili ho místní stavitelé, kteří se hlavně za použití místních materiálů, tedy primárně dřeva, a japonských technik konstrukce snažili napodobit vzhled západních budov. Tyto budovy byly často symetrické, typické jsou různé prvky

členící nebo zdobící fasádu jako vlysy nebo ozdobné kameny v rozích budovy (falešné), japonská tašková střecha, na oblíbené věžičky byla často umístěna větrná korouhev nebo hodiny, typický byl balkónem krytý centrální vchod, často se japonským štítem *karahafu*⁵¹, balustrády⁵², v oknech byly skleněné tabulky a velké oblibě se těšilo barevné sklo (typicky v nadsvětlíku⁵³ nad hlavním vchodem); v interiéru byly typické dřevěné podlahy a centrální schodiště a chodby (Finn, 1995). Co se týče barevné palety, je často použita modrá, rudá, červená a růžová, tedy barvy vycházející z imitace kamene a cihly, ovšem jejich použití bylo širší a sloužilo i čistě k dekoraci. Dle Stewarda toto barevné schéma koresponduje i s dominantními barvami používanými na tehdejších nišikie⁵⁴ zobrazujících západní architekturu.

Obr. 18 Dobové nišikie zachycující nově přestavěnou čtvrť Ginza, 1873.^{xvi}

Možné inspirační zdroje Kaiči gakkó a obecně pseudo-západního stylu

V případě Kaiči gakkó stavitel Tateiši zvolil pro výzdobu verandy motivy populární v pozdním období Tokugawa – jmenovitě motiv mraku, draka, fénixe, lotusu a

⁵¹ 唐破風

⁵² zábradlí složené z baluster, neboli kužek, většinou s překladem.

⁵³ prostor nad dveřmi. Ať už s oknem nebo i zděný.

⁵⁴ 錦絵, typ barevného dřevotisku

dalších květin, jejichž původní inspirace pochází z bohatě zdobené svatyně v Nikkó zasvěcené Tokugawu Iejasuovi.

Nad těmito ikonickými motivy se vznášejí amoreti, kteří drží svitek s názvem školy. Zde se mohl Tateiši inspirovat hlavičkou populárních novin Šinbun ničiniči tókjó, předchůdce pozdějších novin Mainiči (viz Obr. 19). Odkud se vůbec amoreti v Japonsku vzali není jasné, ale podle Stewarda patrně inspirace pochází z hlavičky nějaké renesanční nebo holandské knihy, nebo z rytin ze 17. století zobrazujících architekturu jako je například Hollarova rytina zobrazující Londýnskou burzu (viz Obr. 20).

Obr. 19 šinbun ničiniči tókjó, no.697^{vii}

Obr. 20 Rytina Londýnské burzy od Václava Hollara^{xviii}

Obr. 21 Celnice ve městě King's Lynn, od Henryho Bella. Anglického architekta^{xix}

Dalším přítomným elementem na Kaiči gakkó, a ostatně jiných stavbách ve stylu gijófü, jsou čínské dekorace, například kolem obvodu hlavních dveří, nicméně vzhledem k provázanosti čínského a japonského umění jejich přítomnost není nikterak překvapující. (Stewart, 1888)

I v Naganu, které patřilo mezi oblasti s největší mírou gramotnosti a vzdělávání se mezi obyvateli těšilo široké podpoře, se při stavbě Kaiči gakkó stavitel Tateiši pravděpodobně kvůli úspoře rozhodl použít recyklované materiály. Díky tomu se 36 metrů dlouhou budovu podařilo postavit jen asi za 12 tisíc jenů. Stavební dřevo použité na nosnou konstrukci a na schodiště v západním stylu získal strhnutím dvou místních buddhistických chrámů Džórinđži a Zenkjúdži. (Finn, 1995) To mu bylo umožněno díky změně postavení buddhismu, ke které v období Meidži došlo. Vládní činitelé si totiž při cestách na západ brzy uvědomili, jak důležitou roli hraje v západních zemích křesťanství, ve smyslu, že pomáhá vládám upevňovat moc, a proto se japonská vláda na začátku Meidži rozhodla jasně oddělit šintó a buddhismus. Došlo k rozpoutání protibuddhistického hnutí a s císařem spojené šintó se dostalo do popředí národní ideologie. (Labus, 2009)

Financování stavby základních škol

Třebaže v průběhu Meidži vláda získávala čím dál větší kontrolu nad obsahem učiva, financování stavby a provozu škol leželo hlavně na místních zdrojích. Školy jednak vybíraly školné, značnou část příjmu představovaly dary od místních, dále prostředky získávaly z daní uvalených na majitele půdy. Finance získané od

ministerstva školství Monbušo (文部省) se na začátku 70. let pohybovaly kolem deseti procent celkových výdajů škol a na začátku let osmdesátých se přiblížily nule. Vzniklá občanská iniciativa v této oblasti zafungovala nebývale dobře, například vznikaly skupiny angažující se ve vybírání příspěvků na základní školy, členové těchto skupin obcházeli domy a žádali o peníze, a jsou zaznamenány i případy, kdy se členové těchto skupin rozhodli bojkotovat zboží od výrobců, kteří žádné peníze nepřispěli. Dále jednotlivci přispívali na stavbu škol darováním materiálů nebo se sami rozhodli přiložit ruku k dílu. (Jansen, Rozman, 2014)

Návštěva císaře v Kaiči gakkó

Mladý císař Meidži v polovině 70.let začal podnikat oficiální výlety i do velmi odlehlých částí Japonska, kde často navštěvoval nově vzniklé budovy v západním stylu. Při této příležitosti navštívil i Kaiči gakkó, nicméně o jeho návštěvě moc nevíme, kromě toho, že odpočíval ve dvou místnostech v druhém patře, které poté už nikdy nebyly používány pro výuku. V této době byl císař spíše loutkou nové vlády, ovšem majestátnost jeho osoby dobře posloužila k posvěcení změn, se kterými prosté obyvatelstvo i privilegii zbavení samurajové často nesouhlasili. Zapojila se i císařovna, která v roce 1873 například navštívila nově postavenou výrobní hedvábí v Tomioce, pravděpodobně proto, že spřádání hedvábí bylo odvětví, ve kterém byly jako levná pracovní síla zaměstnány hlavně ženy a spřádání látek bylo tradičně ženská doména. (Finn, 1995)

Střední školy

Reformy v 80. letech

Novému vzdělávacímu systému bylo čím dál častěji vytýkáno přílišné pozápádnění, což bylo jedním z důvodů, proč se na začátku 80. let vrací do kurikula středních škol tradičnější předměty⁵⁵. Nová vyhláška z roku 1881 specifikovala předměty, kterým by se odteď měli studenti věnovat. Studium cizích jazyků bylo mírně upozaděno a do kurikula se vrátily tradičnější předměty jako například studium literatury a etiky.

⁵⁵ Střední školy v 70. letech začaly být považovány hlavně za přípravný kurz na univerzitu, a protože na univerzitách vyučovali hlavně zahraniční lektori, studenti věnovali velké množství času studiu cizích jazyků. Mimo to studovali hlavně západní vědy.

Mezi dostupností vzdělání v jednotlivých prefekturách⁵⁶ a společenských vrstvách⁵⁷ dosud přetrvávaly propastné rozdíly. Mori Arinori, který se stal v roce 1885 ministrem školství, tyto problémy úspěšně řešil. Dále následovaly reformy, která významně usnadnily společenskou mobilitu.

Dále Mori uvedl do praxe dřívější vyhlášku, podle níž střední školy měly být rozděleny na dva druhy. První na střední školy, za jejichž stavbu a provoz byly zodpovědné prefektury, a vyšší střední školy, kterých bylo v celém Japonsku pouze pět a spravovalo a financovalo je přímo Ministerstvo školství. Tento rozdíl se viditelně odráží i ve vzhledu jejich budov.

Moriho kroky sice bezpochyby zvýšily rovnost příležitostí, ale zvyšující se kontrola státu nad vzděláváním měla i odvrácenou stranu. Vzdělávací systém byl od osmdesátých let koncipován tak, aby sloužil pro potřeby státu. Měl se stát prostředkem k indoktrinaci mas k poslušnosti, patriotismu a loajalitě k císaři.

Roku 1890 byl také vydán Císařský edikt o výchově⁵⁸ a ve všech školách byla nyní zavedena jeho pravidelná recitace a klanění se obrázkem císaře. Tento dokument zdůrazňoval nutnost loajality občanů k trůnu. Žádal o přinášení obětí pro císaře, dodržování konfuciánské etiky a volal po větší vyváženosti tradičních a západních předmětů studia.

⁵⁶ Mori nařídil, aby každá prefektura soustřeďovala všechny své prostředky do pouze jedné střední školy. Vyhláška sice nejprve vedla ke snížení počtu veřejných středních škol zhruba o polovinu, ale nakonec zajistila větší rovnoměrnost v dostupnosti středního vzdělání napříč prefekturami. Další vyhláškou drasticky snížil počet soukromých středních škol, kterých podle údajů z 1879 bylo až pět krát více než veřejných. To mělo dále za následek pomale se zvyšující procentuální zastoupení studentů z nesamurajských rodin na univerzitách.

⁵⁷ Střední školy byly totiž dosud vládou zanedbávány a spojenci mezi základní školou a univerzitou zajišťoval hlavně soukromý sektor, a tak bylo vzdělání na středních školách a potažmo na univerzitách dostupné hlavně studentům ze zámožnějších rodin. Zákon z roku 1872 sice nařizoval prefekturám zřízení veřejných středních škol, ale ty byly tak vyčerpané financováním základních škol, že některé z nich zákon ignorovaly a žádnou střední školu nezřídily. V roce 1877 měla alespoň jednu veřejnou střední školu jen polovina prefektur.

⁵⁸ Autorem ediktu nebyl císař, jak se mnoho žáků domnívalo, ale císařův učitel Motoda Eifu a Inoue Kowaši, který se mimo jiné podílel na tvorbě japonské ústavy

Vyšší střední školy

Tyto tříleté programy navazovaly na střední školy a fungovaly jako příprava na Tokijskou císařskou univerzitu. Přijímaly pouze muže⁵⁹. Studium na nich nebylo drahé, a tak bylo otevřeno všem studentům, kteří byli schopni projít vysoce selektivními zkouškami. Tyto elitní instituce vychovávaly budoucí japonské lídry až do roku 1949, kdy po prohrané válce japonský vzdělávací systém prošel zásadními reformami. (Jansen, Rozman, 2014)

Mori Arinori⁶⁰ se v osobně angažoval ve výběru lokality těchto škol a měl i jasné názory na to, jak by měly vypadat. První vyšší střední škola⁶¹ vznikla v roce 1888 v Tokiu a měla sloužit jako model pro další vyšší střední. Nicméně Mori Arinori pro tento typ škol upřednostňoval místa mimo hlavní centrum dění, daleko od rodin studentů a jiných osobních vazeb. Jeho cílem bylo, aby se studenti mohli plně věnovat studiu a nebyli ničím rozptylováni, aby mezi sebou vytvářeli přátelství a konexe užitečné pro jejich budoucí kariéru.

Z tohoto důvodu se v pořadí pátá vyšší střední nachází na tak odlehlém místě jako je město Kumamoto na Kjúšu. Kumamoto bylo zdevastováno v roce 1878 během Satsumského povstání a pro studenty zdejší městský život skutečně příliš velké lákadlo nepředstavoval (Buck, 1973). Zachována je hlavní budova školy z roku 1890 a budova laboratoře z roku 1889. Dnes jsou obě budovy součástí univerzitního komplexu a nesou označení Důležitá kulturní památka. Slouží jako muzeum dokumentů a artefaktů vztahujících se k počátku moderního vzdělávání v Japonsku nebo k místní škole. Zdejší okolí školy neprošlo tak významnou přeměnou jako tomu bylo u ostatních vyšších středních z tohoto období. Z toho důvodu je pravděpodobně v Kumamotu nejuvěrněji uchována původní atmosféra. Proto si nyní budovy této školy prohlédneme detailněji.

Obě stavby mají čistý, střídmý vzhled. Vděčí za to dvěma nadaným japonským architektům. První z nich, Jamaguči Hanroku, vystudoval Technická univerzita a

⁵⁹ Je na místě mluvit o mužích, a ne o chlapcích. Věk studentů se pohyboval mezi 18-25 lety.

⁶⁰ 森有礼, 1847 – 1889. První japonský velvyslanec v USA a první ministr školství, měl velký vliv na podobu japonského systému vzdělávání.

⁶¹ Daiichi kótó gakkó, familiárně také nazývaná Ičikó

byl Conderovým studentem. Druhý, Kuru Masamiči⁶² byl první Japonec, který získal architektonické vzdělání na prestižní École Polytechnique v Paříži, kde mu studium zaplatila japonská vláda. Ve Francii po ukončení školy dva roky pracoval.

Hlavní budova je symetrická, dlouhá 80 metrů s vystupujícími segmenty v centrální části a na obou koncích. Okna jsou úzká s nadsvětlíky, mají vertikálně výsuvná okna, a fasádu zdobí pásová římsa z bílého kamene, která lemují i obloukový vchod a rohy budovy. Na budově můžeme ale stále nalézt i některé nenápadné viktoriánské prvky jako například fiály⁶³ na střeše. V budově laboratoře se nachází vůbec nejstarší japonské auditorium. Díky této dispozici mohli studenti jednoduše sledovat demonstrace, které prováděl vyučující na katedře. V univerzitním komplexu se zachovala z období Meidži ještě cihlová brána vedoucí do areálu. Stejně jako výše zmíněné budovy je cihlová a s žulovými **prvky**. **Obě** budovy jsou postavené už nikoliv ze dřeva, ale z cihel vyrobených v Japonsku. (Finn, 1995)

Na vyšší škole v Kumamotu v období Meidži vyučovalo několik významných osobností. Například přední japonský spisovatel a vystudovaný anglista Nacume Sóseki⁶⁴, zde více než pět let vyučoval angličtinu. Při svém pobytu v Kumamotu navštívil nedaleké horké prameny, kterýžto zážitek použil ve svém slavném díle Polštář z trávy.

Angličtinu a navíc latinu zde vyučoval také japanofil, spisovatel a novinář řecko-irského původu Lafcadio Hearn.⁶⁵

Hearnovi, který před svým působením na páté vyšší střední vyučoval v Matsue⁶⁶, kam se změny dostávaly mnohem pomaleji, se poměry v Kumamotu příliš nezamlouvaly. Atmosféra ve škole mu připadala příliš neosobní a vztahy mezi

⁶² Kuru Masamiči 久留正道 (1855–1914)

⁶³ Ozdobný prvek na špičce střechy

⁶⁴ 夏目漱石, 1867–1916 Japonský spisovatel a autor haiku

⁶⁵ 小泉八雲, 1850–1904. Hearn v roce 1890 původně přijel do Japonska jako novinář. Za prvních čtyřicet let svého života procestoval mnoho zemí, nicméně Japonsko mu natolik učarovalo, že se brzy rozešel s Harper's magazine, který ho pro práci v Japonsku najal, a nechal se zde zaměstnat jako učitel. Kromě páté vyšší střední vyučoval později i na Císařské univerzitě v Tokiu. Vzal si za manželku Japonku, měl s ní několik dětí a přijal japonské jméno Koizumi Jakumo. Žil v Japonsku až do své smrti v roce 1904. Během svého pobytu napsal několik knih o japonském folklóru, literatuře a náboženství. Hearnovy knihy a články rezonovaly se vzrůstajícím zájmem o Japonsko (a hlavně japonské umění) v Evropě a v Americe a těšily se čtenářské popularitě.

⁶⁶ Nachází se v dnešní prefektuře Šimane na jihozápadě Honšú.

studenty a učiteli byly podle něj v porovnání s jeho zkušeností z Matsue velice formální. Studenty považoval za příliš drsné, ambiciózní a militantní. I zdejší studenti museli nosit uniformy a věnovat se vojenským cvičením, ačkoliv ne tolik jako například na školách pro učitele (Finn, 1995). Přesto Hearn poznamenává:

„Zvěst o národním nebezpečí by okamžitě proměnila všech čtyři sta [studentů] v neústupné vojsko.“ (Hearn, 1895)

Důležitým prvkem na vyšších středních bylo zavedení studentské samosprávy na kolejích. Díky tomu se místní studenti učili spolupracovat a vytvořili si mezi sebou silná pouta. Na druhou stranu se v tomto čistě mužském kolektivu rozšířily některé nešvary, jako velmi laxní přístup k osobní hygieně nebo provádění různých vtípků, jako například občasné skupinové močení z oken.

Hearn zde nebyl spokojený, a proto školu zhruba po dvou letech opustil, dokonce ji prý označil za „vězení“. Na druhou stranu obdivoval neokázalost této školy i zdejšího kraje. (Finn, 1995) Na pamětní desce v univerzitním komplexu nyní stojí tato Hearnova slova:

„Budoucnost Japonska bude záviset na tom, jestli se povede zachovat ducha Kumamota a Kjúšu, lásku k tomu, co je prosté, dobré a jednoduché, a nenávisť ke zbytečnému luxusu a marnotratnosti v životě.“

(Leden, 1894)

Obr. 22 Hlavní budova Páté vyšší střední školy^{xx}

Obr. 23 Náčrt budovy školy^{xxi}

Obr. 24^{xxii}

Obr. 25 Jednoduchost a střídmost, kterou Hearn obdivoval, se odráží i v interiéru školy a použité barevné paletě, které vévodí bílá, šedá a modrá.^{xxiii}

Obr. 26 ^{xxiv}

Obr. 27 ^{xxv}

Obr. 28 Auditorium ^{xxvi}

Obr. 29 Akamon ^{xxvii}

Střední školy

V přibližně stejné době jako Pátá vyšší střední popsaná v předcházející kapitole byla postavena střední škola ve Fukušimě z roku 1889. Už od pohledu je vidět že byly použity levnější materiály – místo cihel a kamene si stavitelé museli vystačit se dřevem, které bylo na fasádě opět natřené na bílo jako jsme viděli u škol z ranějšího období. Střecha je pokrytá taškami. Tato škola má stejně jako igakkó vyvýšenou verandu (ve stejném tvaru), je nad ní také umístěn balkón, který je ale zde krytý. Prkenné obíjení na fasádě je podle Finn inspirované architekturou v otevřených přístavech, kde se hojně využívalo.

Obr. 30 střední škola ve Fukušimě^{xxviii}

I některé původní zvyky se zde udržely déle, místní chlapci se zde před vstupem museli zouvat, zatímco na vyšších středních už studenti chodili v botách po západním způsobu i uvnitř. Nejpůsobivější částí je pravděpodobně prostorná shromažďovací hala v druhém patře, kde se zachovaly rozměrné lustry, vysoká okna a velká tabule se starořeckými ozdobnými detaily a pódium. Původně zde byly, ostatně stejně jako ve všech ostatních školách, i obrázky císaře a císařovny v západním oblečení, viz Obr. 37. Ačkoliv vypadají jako fotografie, jedná se o rytiny, které byly vytvořeny pouze na základě kreseb (nikoliv fotografií) italského umělce Edoarda Chiossine⁶⁷, který vytvořil rytiny i pro první jenové bankovky. (Fukuoka, 2013)

⁶⁷ 1833 – 1898, Italský rytec a malíř a sběratel japonského umění. Autor japonských bankovek.

Obr. 31 Hlavní shromažďovací hala^{cxix}

Pedagogické školy

Dalším krokem Moriho bylo zavedení jednotného vzdělávání učitelů, což přispělo k větší standardizaci vzdělávání. Aby učitelé mohli vyučovat na středních školách, museli absolvovat pedagogickou školu šihan gakkó⁶⁸. Pomocí reformy Mori i do dosud méně regulovaných prefekturálních škol pro učitele zavedl vojenský dril a různá vojenská cvičení jako například pochodování. Podle Moriho názoru byli Japonci ve špatné fyzické kondici, což jim bránilo v intelektuálním a morálním vývoji. Vojenská cvičení spojovala tělesné cvičení a zároveň učila k poslušnosti. Poslušnost pomáhaly studentům vstěpovat i neohlášené inspekce, které kontrolovaly například jestli budoucí učitelé (oděni v povinných uniformách) mají na lavici správně srovnané knihy podle velikosti a tkaničky zavázané předepsaným způsobem. K podobné poslušnosti k autoritě poté takto vedení učitelé vychovávali i své studenty⁶⁹. Školné studenti neplatili, ale byli zavázáni je splatit svou budoucí službou ve státních službách.

⁶⁸ 師範学校

⁶⁹ Kromě „standardizovaných“ učitelů procházel standardizací i obsah učiva. Například základní školy musely od roku 1883 povinně zasílat ke schválení na Ministerstvo školství seznam materiálů, které se k výuce chystaly použít. Roku 1903 Ministerstvo školství pravidla ještě zpřísnilo a nařídilo, aby všechny základní školy používaly stejné, státem schválené materiály.

Zde si jako příklad popíšeme pedagogickou školu ve městě Jamagata⁷⁰ (viz Obr. 32) ve stejnojmenné prefektuře z roku 1901. Neznámý autor, pravděpodobně prefekturální inženýr, zde navrhl budovu v oblíbeném neorenesančním stylu pozdního Meidži, ne nepodobnou dnes již neexistující budově ministerstva školství, která byla postavena o zhruba deset let dříve v Tokiu (viz Obr. 34). Školní budova v Jamagatě byla zrestaurována do původního stavu a dnes slouží jako muzeum. Na této symetrické budově vidíme hojně používané motivy používané na japonských neorenesančních budovách jako například obloukový vchod po stranách se sloupy, centrální čtyřbokou věžičku na střeše s lomenicemi⁷¹, ostřešnice⁷², půlkruhovou centrální lomenici a volská oka⁷³ na vikýřích. Netypická je však na této budově úprava fasády. Dřevěné stěny pokrývají ohnivzdorné dlaždice, omítnuté a vytvarované tak, aby vypadaly jako dřevěné pobíjení. Další technickou anomálií byla šindelovo-kovová střecha, která se ale nedochovala. (Finn, 1995)

⁷⁰ Japonsky Jamagata šihan gakkó 山形師範学校

⁷¹ vertikální zeď pod střechou. Většinou trojúhelníková.

⁷² Prkna co kryjí nosnou konstrukci střechy.

⁷³ oválné nebo kulaté okno

Obr. 32 pedagogická škola ve městě Jamagata

Obr. 33 V interiéru Pedagogické školy v Jamagatě najdeme neobyklou, uhlopříčně položenou dřevěnou podlahu a zrcadlově obrácené uhlopříčné obkládání na stropě.

Obr. 34 Japonské ministerstvo vzdělávání na pamětní pohlednici z 1890s^{xxx}

Prudký nárůst počtu středních škol a plejáda stylů v pozdním Meidži

Ačkoliv Mori původně limitoval počet středních škol v celém Japonsku na pouhých 55, zájem o ně naprosto předčil očekávání vlády, a tak od roku 1891 vláda rezignovala na regulování jejich počtu. To mělo za následek, že do roku 1900 jich existovalo už téměř dvě stě a o deset let později už jejich počet přesahoval tři sta. A to přesto, že nadále platilo, že jejich konstrukce a provoz budou financovány lokálně. Zájem lidu o vzdělávání byl nepopíratelný, ale dalším důležitým důvodem jejich rychle stoupajícího počtu byl i prudký nárůst populace, kdy se z třiceti miliónů obyvatel na začátku Meidži stalo čtyřicet pět miliónů na přelomu století. Zároveň na přelomu století bylo v základních školách úplně zrušeno školné, což dramaticky zvedlo školní docházku děvčat i chlapců na téměř univerzální.

Než si prohlédneme několik nejpozoruhodnějších budov z tohoto období, vraťme se ještě na chvíli ke vlivu Císařského ediktu z roku 1890 na školní architekturu. K pravidelné recitaci Císařského ediktu a s ní spojené klanění se obrázku císaře totiž nutně musely vzniknout i patřičně elegantní místa.

Výborně zachovaná budova školní shromažďovací haly v městečku Hitači Óta byla dějištěm těchto patriotistických rituálů a nyní nám poslouží jako reprezentativní příklad. Tato samostatně stojící hala z roku 1904 (viz Obr. 35), původně patřila k dnes již neexistujícím budovám tehdejší ótské střední školy a místní stavitel Komakine Kindži⁷⁴ tuto obdélníkovou dřevěnou budovu navrhnul v renesančním stylu. Finn uvádí, že se inspiroval koncertními sály 19. století. Po stranách hlavního vchodu umístil Komakine korintské pilastry⁷⁵ a v popředí podpírají zastřešení nad vstupem korintské sloupy. Početná vysoká okna do této jednopatrové budovy jsou zakončena obloukem. Okna pod klenutím protíná dřevěná římsa, která spojuje po obvodu celou budovu. Hřeben střechy je zakončen starořeckými antefixy⁷⁶. Na štítu fasády je umístěno volské oko.

Obr. 35 Bývalá hlavní shromažďovací hala^{xxxv}

Pohled do interiéru haly (viz Obr. 36) okamžitě vzbuzuje otázku, co se skrývalo za závěsem ve středu bohatě zdobeného portálu. Ve výklenku za závěsem byla uchovávána kopie Císařského ediktu o výchově a rytiny císaře Meidži a císařovny

⁷⁴ 1877–1919

⁷⁵ Dekorativní sloup co je součástí zdi a nenese váhu.

⁷⁶ Ozdobný prvek na konci hřebenu. Populární v klasickém středomoří.

Šóken (viz Obr. 37). Každý měsíc, o státních svátcích a na císařovy narozeniny ředitel školy v bílých rukavicích dokument vyňal a přednesl ho shromážděným studentům. Jednalo se o velice vážnou a mnoha pravidly svázanou ceremonii. Několik ředitelů, kteří při provádění ceremonie pochybili (například tím, že se při přednesu zakoktali nebo edikt upustili), následně spáchalo sebevraždu. Do čtvrté třídy měli všichni žáci znát Císařský edikt z paměti. Provedení samotného portálu koresponduje s exteriérem, pod kladím zde opět vidíme pilastry s korintskou hlavicí. Římsa je dekorována přírodními motivy ze štuku. (Finn, 1995)

Obr. 36 Portál s korintskými sloupy^{xxxii}

Obr. 37 Originály z roku 1889 jsou nyní vystavené v muzeu ve svatyni zasvěcené císaři Meidži v Tokiu^{xxxiii}

Vedle renesančního stylu Komakine Kindži ovládal i další historizující styl – a to neogotiku, jak můžeme vidět na příkladu střední školy (viz Obr. 38) ve městě

Cučiura v prefektuře Ibaraki. Tato jednopatrová dřevěná budova z roku 1904 byla označena za národní památku a posléze byla částečně obnovena do původního stavu. Kontrastující hnědá barva použitá na trámech, sloupech, velkém ozdobném čtyřlístku na šítu a dalších prvcích odpovídá původní. Hlavní vchod mezi sebou svírají dvě věžičky, na které navazují tři lomené oblouky podpírané čtvercovými sloupy se středověkými hlavicemi.

Obr. 38 Střední škola ve městě Cučiura^{xxxiv}

Neogotický styl v období Meidži rozhodně nebyl raritou, naopak byl velmi populární. Japonci ho však překvapivě nepřejali od zdejších misionářů. Místo toho gotickou architekturu pečlivě studovali na fakultě architektury na Tokijské císařské univerzitě. Například architekt Tacuno Kingo, zmíněný v kapitole o vysokých školách, ve své závěrečné práci na univerzitě navrhoval gotickou katedrálu. Zálibu v neogotice můžeme vystopovat k Williamu Burgesovi – mentorovi Condera, který jak již jsme zmínili, vyučoval na Tokijské císařské univerzitě a pod jeho vedením vystudovali první japonští architekti. Burges byl, jak Steward žertovně poznamenává, „slavný gotik“.

V pozdním Meidži se stal oblíbeným stylem pro školní budovy strohý hrázděný styl, který vznikl ve Spojených státech kolem roku 1870. Zde nám jako příklad poslouží Druhá střední škola⁷⁷ z roku 1899 (viz Obr. 39) ve městě v Kanazawa, hlavním městě prefektury Išikawa. Dnes slouží jako folklórní muzeum a roku 2017 byla zařazena na seznam Důležitých kulturních památek⁷⁸ Japonska. Tato budova má břidlicovou střechu, která v pozdním Meidži u školních budov začala

⁷⁷ Japonsky Daini Čügakkó (第二中学校)

⁷⁸ Japonsky Džújó bunkazai 重要文化財

převažovat nad střechou taškovou (kterou jsme vidávali dříve, například na Kaiči gakkó a střední škole ve Fukušimě). Také vidíme ústup od jednoduchých obdélníkových půdorysů škol ke členitějším, mimo to přibývají dekorační prvky, které se původně soustředily hlavně kolem centrálního vchodu.

Obr. 39 Druhá střední škola ve městě Kanazawa z roku 1899, je někdy přezdívána Sansentó neboli „Tři věžičky“. Podobné věžičky, které často ukryvaly schody, se v pozdním Meidži rozšířily po celém Japonsku.^{xxxv}

Vyšší technické školy

Na přelomu století se pozornost Ministerstva školství začala soustředit více na výuku technických oborů. Do kurikula na všech úrovních vzdělávacího systému byly zařazeny technické a odborné předměty. Ministerstvem školství byly založeny (a také financovány) takzvané Vyšší technické školy⁷⁹. Jednalo se o velice prestižní školy, kam bylo velice těžké se dostat, podobně jako na dříve zmíněné vyšší střední školy. Jejich budovy taktéž typicky navrhovali profesionální architekti. A v komplexu školních budov se stejně jako na vyšších středních nacházely koleje,

⁷⁹ Japonsky kótó kógjó gakkó 高等工業学校

laboratoře a kromě toho tu byly například strojovny a parostrojní elektrárny. (Finn, 1995)

Důkazem toho, jak se nyní vláda snažila podporovat technologický pokrok je mohutná budova Vyšší technické školy ve městě Jonezawa⁸⁰ v prefektuře Jamagata (viz Obr. 40). Tato téměř sto metrů dlouhá budova z posledních let éry Meidži byla navržena architektem jménem Nakašima Sendžiró v neorenesančním stylu. Ani tato budova se neobešla bez dvou „moderních“ věžiček po stranách hlavního pavilonu. Střecha věžiček a mansardová⁸¹ střecha hlavní budovy je z břidlice, zatímco dvě symetrická křídla mají střechu pokrytou taškami. I v této budově najdeme (jinak celkem vzácné) stupňovité auditorium. ¹ V laboratořích této školy vznikl první japonský rajon (umělé hedvábí). V následujících desetiletích z Japonska stal jeden z hlavních světových výrobců rajonu. (Suzuki, 1935)

Obr. 40 Vyšší technická školy (Jonezawa) ^{xxxvi}

⁸⁰ Japonsky Jonezawa kógjó gakkó 米沢高等工業学校

⁸¹ Typ střechy kdy je střecha v první části strmá a v druhé naopak. Vhodná pro obyvatelné podkroví.

Vyšší stupně vzdělávání žen v pozdním Meidži

Do přelomu století bylo ženám vládou umožněno studovat primárně na prvním stupni základních škol. Dalšímu vzdělávání žen se vláda bránila⁸² a těch několik málo škol, které poskytovaly ženám vzdělání nad rámec prvního stupně, se bohužel nedochovaly, což pravděpodobně svědčí i o špatné kvalitě těchto budov.

První a jediná vládou zřízená instituce vyššího vzdělávání pro ženy před rokem 1900 byla Ženská pedagogická škola v Tokiu⁸³ založená v roce 1875. Zde studovaly budoucí učitelky, které později vyučovaly na nepočetných dívčích středních školách a také na nižších stupních. Původní budova této školy se bohužel nedochovala, ale tato instituce funguje dodnes pod názvem Univerzita Očanomizu⁸⁴.

S tím, jak se finanční situace Japonska zlepšovala, a do Japonska pronikaly zprávy o emancipace žen na západě, svolila vláda v roce 1899 ke zřízení jedné dívčí střední školy⁸⁵ na prefekturu. Koneckonců vzdělanost byla i důležitá konfuciánská ctnost.

Se zavedením dívčí střední školy do každé prefektury počet absolventek produkovaných Ženskou pedagogickou školou v Tokiu přestával stačit poptávce. A tak na začátku dvacátého století, v roce 1909, byla otevřena druhá instituce vyššího vzdělávání pro ženy nazývaná Ženská vyšší pedagogická škola v Naře⁸⁶ (viz Obr. 41). Stojí za zmínku, že v té době už existovalo 159 dívčích středních škol, tedy mnohem více než jedna na prefekturu⁸⁷.

⁸² Pokud některé ženy získaly další vzdělání, dělo se tak téměř vždy mimo vládou zřízené instituce. Roli ženy v tehdejší společnosti popisuje slogan *rjósai kenbo* neboli *dobrá manželka, moudrá matka*. Kromě toho vláda argumentovala tím, že Japonsko nedisponuje dostatečnými prostředky, aby mohly být vzdělávány i ženy. Otázka vzdělávání žen byla ale i oblíbeným předmětem veřejné diskuze a jak Mori Arinori, tak vlivný intelektuál a propagátor západu Fukuzawa Jukiči, oponovali podřazenému postavení japonských žen. Oba byli toho názoru, že se v dětech zrcadlí postava matky, a proto je pro výchovu budoucích generací kvalitní vzdělání žen nutností.

⁸³ japonsky Tókjó džoši šihan gakkó 東京女子師範学校

⁸⁴ Japonsky Oča no mizu džoši daigaku お茶の水女子大学

⁸⁵ japonsky Kótó džogakkó 高等女学校 (ačkoliv název školy nese označení kótó 高等, česky doslovně „vysoká úroveň/třída“, byly tyto školy na ekvivalentem chlapeckých středních škol čúgakkó 中学校. To znamená, že navazovaly na druhý stupeň základní školy a studentům/kám bylo zhruba 12-16 let. Proto zde pro tyto školy pro větší přehlednost označuji jako střední školy).

⁸⁶ Japonsky Nara džoši kótó šihan gakkó 奈良女子高等師範学校

⁸⁷ V období Meidži existovalo 72 prefektur

Budova vyšší pedagogické školy v Naře byla navržena architektem jménem Jamamoto Džihei a svým historizujícím stylem odpovídá tehdejšímu vkusu Ministerstva školství, které školu financovalo. Dřevěná hlavní budova v sobě spojuje malebný hrázděný styl a neogotické prvky. Z neogotických prvků jmenujme například čtyřlíst v panelech na fasádě, který se opakuje i v interiéru na dveřních panelech (viz Obr. 43) nebo dřevěné čtyřbokých sloupky při hlavním vchodu se štíty pod dekorovanou stříškou. Ale na fasádě převažuje spíš hrázděný styl – jmenujme například typické paprsky na centrální lomenici, dekorativní kruhy a kříže.

Studentky si mohly vybrat ze čtyř oborů studia, japonské literatury, geografie a historie, matematiky, fyziky a chemie, a národní historie a domácí ekonomiky. Ačkoliv zdejší studentky mírou emancipace dalece převyšovaly své vrstevnice, stejně byl jejich život svázán mnoha pravidly. Nad školou bděl autoritářský ředitel, studentky neměly studentskou samosprávu, jakou jsme viděli chlapeckých školách této úrovně, musely si samy prát i vařit a udržovat v jejich sdílených pokojích květinové dekorace v tokonomě. Také měly pevně danou večerku i budíček. I ony musely nosit uniformu – volné kalhoty *hakama* a také se povinně musely věnovat tělesnému cvičení. Ve školní shromažďovací hale v druhém patře (viz Obr. 44) se recitoval Císařský edikt o výchově. I zde byl uložen ve výklenku, který chránil dřevěný portál vyvedený v renesančním stylu. (Finn, 1995) Nad dvířky do výklenku spočíval vyřezávaný fronton⁸⁸ a po stranách portálu se nacházely korintské pilastry (viz Obr. 44).

⁸⁸ Prvek, častý v klasicismu, umístěný na překladu, obvykle trojúhelníkový.

Obr. 41^{xxxvii}

Obr. 42^{xxxviii}

Obr. 43^{xxxix}

Obr. 44^{xl}

Císař Meidži se před svou smrtí naposledy zúčastnil veřejné události 10. července roku 1912. Jednalo se o promoci absolventů Císařské Univerzity v Tokiu, které se císař pravidelně účastnil zhruba posledních deset let svého života. Při ceremonii osobně předal vyznamenaným absolventům hodinky s gravírováním.

Císař byl první, kdo projel novou bránou univerzity v Hongó, nyní poslední dochovanou památkou na Meidži v univerzitním kampusu. Jejím autorem byl Itó Čúta.

Itó bránu, jako mnoho svých jiných projektů, navrhl v pseudo-japonském stylu. Tento styl se začal objevovat v Japonsku v 90. letech jako odezva na přílišné pozápádnění v letech předchozích a reagoval na sílící národní sebevědomí. Stejně jako byly pseudo-západní budovy v počátcích Meidži konstrukčně tradiční stavby se západními motivy, pseudo-japonské budovy měly jen pár japonských dekoračních prvků, ale v jádru byly západní. Po nějakou dobu existovala snaha stavět i významné vládní budovy z tradičního dřeva, ale ta byla brzy přehodnocena, zvláště ve světle událostí roku 1906, kdy v San Francisku zemětřesení a následné požáry zničily většinu města. Poté byly dřevostavby opět odsouzeny jako nebezpečné a zastaralé. Nový „japonský styl“ od té doby sice kopíroval tradiční tvary a motivy, ale v bezpečnějším, železo-betonovém provedení.

Brána univerzity v Hongó se skládá z hlavní brány a dvou postranních branek. Všechny jsou z tepaného železa. Sloupy jsou z kamene vyztuženého ocelí. Dvě vrátnice po stranách jsou z cihel s kamenným obložením a měděnou střechou. Zakončení horizontálních trámů nad postranními brankami ale evokuje bránu

torii⁸⁹. Tepaná brána je dekorována mj. stoupajícími oblouky připomínající moře nebo prastarým motivem mraku. Na vrcholek brány umístil Itó pozlacený disk, který měl představovat vycházející slunce s paprsky. (Finn, 1995)

Obr. 45 Brána do kampusu Císařské univerzity v Tokiu v „pseudo-japonském“ stylu^{xli}

Obr. 46 S Současná podoba brány.^{xlii}

⁸⁹ Kamenná nebo dřevěná brána stojící před každou šintoistickou svatyní, 鳥居

Závěr

Cílem této práce bylo prozkoumat, jak se projevovala modernizace v období Meidži v architektuře. K analýze problému jsem přistoupila rozbořením toho, jaké byly lokální podmínky určující míru přijímání západních vzorů v architektuře. Tyto omezující podmínky se dají rozlišit na:

Z počátku nebyly k dispozici znalosti o japonské architektuře

Proto v 3. kapitole zkoumám, jak se znalosti o japonské architektuře šířily, jak se změnilo vnímání architektury (od řemesla k umění) v tomto období a jak probíhala výuka architektů na univerzitě.

Západní stavby nebyly uzpůsobené japonskému prostředí

Západní styl bylo potřeba uzpůsobit častým zemětřesením. K tomu i dalším podmínkám jako vyšší vlhkost, vyšší cena železa apod.

Různé segmenty populace západní styl stavby přijímaly různě

To zkoumám na rozdělení město vs. venkov (kapitola 5), komerční vs. vládní vs. obytné budovy (kapitola 4)

Ve společnosti už existovala dlouhá tradice stavitelů

Zpočátku to byly dva oddělené světy, které se až postupem času začaly sblížovat (kapitola 4)

Architektura jako projev modernizace

Kvůli těmto faktorům lze zkoumané období rozdělit na dvě poloviny. V první probíhá nekritické přijímání všeho západního. V druhé fázi následuje korekce, kdy je pocíťována potřeba uzpůsobit západní styl místním podmínkám a hledá se nejvhodnější způsob, jak toho docílit.

Během první fáze probíhá usilovné učení se všemu západnímu a snaha imitovat západní styl. Důvodem byla naděje, že má praktické výhody, a zároveň že může posloužit jako symbol nového režimu. Kyvadlo změn po prvním silném impulzu ve směru západ začíná narážet na různé protisíly, které jsou klasifikovány o sekci výše a v reakci se posouvá mírně zpět, čímž končí první polovina tohoto období.

V druhém období probíhá kambrická exploze dosud neviděných stylů, která pro svou bohatost umožňuje otestovat mnoho nových přístupů a po které zůstanou jen ty styly nejlépe adaptované pro lokální prostředí. Ukazuje se, které vlastnosti stylů jim dávají evoluční výhodu, ať pro větší odolnost proti zemětřesením či díky kompromisnímu spojování výhod západní architektury s tradičními prvky. Také vysvětluje, jak v některých případech došlo k tomu, že se některé staré postupy snažily mít mimikry nového stylu i naopak. Součástí tohoto procesu bylo i dlouhé určování jaký hybrid tradičního a nového by se měl stát japonským národním stylem. Zároveň to ukazuje evoluční větve, které vymřely, jako pseudo-maurský styl od J. Condera.

Na pozadí toho potichu dochází k rychlému osvojení inženýrských technik. Díky tomu nastává situace, kdy inženýrské znalosti jsou na světové úrovni ale architektonické nikoli.

Výsledky práce

V první kapitole dávám rychlý přehled architektury v období Tokugawa a jak se na ni projevovala tehdejší struktura společnosti.

V druhé zase stručné shrnutí společenských změn v období Meidži.

V třetí zkoumám, jaké byly motivace k změnám v architektuře. Také ukazuji, jak se do Japonska dostávaly vědomosti o západní architektuře. A popisuji vliv “otce japonské architektury” Josiaha Condera

V čtvrté kapitole blíže rozebírám reakci na naivní přijímání západních vzorů v podobě pseudo-japonského stylu. Vysvětluji, motivace pro obrat (zemětřesení či politické změny), proplétání nového oboru architektury s tradičním stavitelstvím, a zároveň více zkoumám jaké segmenty společnosti s největším nadšením přijímaly nové styly budov. K tomu popisuji dlouhý proces, kterým byla snaha o nalezení způsobu stavění, který by se stal Japonsku vlastním.

V páté kapitole ukazuji, jak se tyto změny projevovaly v obytných budovách, ve městech i na venkově.

V šesté kapitole ukazuji, jak se nové hodnoty promítaly nejen v jednotlivých budovách ale i v urbanistickém smýšlení.

V druhé části práce procházím hlavní typy škol, které se v tomto období stavěly a v každé kategorii ukazují jeden příklad budovy, která je dobře zachovaná do současnosti. To představuje dobrý vzorek toho, jak vypadaly stavěné budovy. Zároveň to ilustruje, jaké hodnoty se projevovaly v návrhu těchto budov, a jak skrz prostředí formovaly novou generaci. Na popsaných školách můžeme mimo jiné vidět, jak se na zvolených budovách projevovaly hodnoty tehdejší společnosti:

1. Obsahují zvláštní místnost pro portrét císaře, která podporuje hodnotu věrnosti k císaři.
2. Kvůli získání materiálu na jednu z popsaných škol byly rozebrány dva buddhistické chrámy. To ukazuje, jak se poté, co se šintoismus stal státním náboženstvím, na čas změnil postoj k buddhismu.
3. Školy vznikaly v odlehlých oblastech a měly s vlastní samosprávou. Což podporovalo v studentech autonomii a ambicióznost.
4. Ve školách byly prostory pro cvičení, což odpovídalo vzrůstajícímu militantnosti společnosti.
5. Místnost, ve které odpočíval císař Meidži, už nikdy nebyla používána pro výuku. Což podporuje nábožnou úctu k císaři.
6. Portréty císaře byly ve výklencích spolu se západními dekoracemi jako jsou například korintské sloupy. Což ukazuje, že císař byl spojován s progresivnějšími hodnotami.
7. Těchto škol se objevovalo hodně i přes vládní regulace, které se snažily snížit jejich počet a omezovaly jejich financování. To ukazuje jak i populace toužila po vzdělání. Což stojí v kontrastu s tím, jak ve změnách v architektuře měla zpočátku hlavní iniciativu vláda, zatímco obyvatelstvo, obzvláště na venkově, bylo konzervativnější.

Použitá literatura

- Abe, K. (1954). Early Western Architecture in Japan. *Journal of the Society of Architectural Historians*, 13(2), 13–18. <https://doi.org/10.2307/987685>
- Alden, J. (1986). Some Strengths and Weaknesses of Japanese Urban Planning. *The Town Planning Review*, 57(2), 127–134.
- Blažiček, O. J., & Kropáček, J. (1991). *Slovník pojmů z dějin umění: Názvosloví a tvarosloví architektury, sochařství, malby a užitého umění*. Odeon.
- Buck, J. H. (1973). The Satsuma Rebellion of 1877. From Kagoshima Through the Siege of Kumamoto Castle. *Monumenta Nipponica*, 28(4), 427–446. <https://doi.org/10.2307/2383560>
- Clancey, G. (2006a). *Earthquake Nation: The Cultural Politics of Japanese Seismicity, 1868-1930* (1. vyd.). University of California Press. <https://www.jstor.org/stable/10.1525/j.ctt1pn8vc>
- Clancey, G. (2006b). The Meiji Earthquake: Nature, Nation, and the Ambiguities of Catastrophe. *Modern Asian Studies*, 40(4), 909–951.
- Coaldrake, W. H. (1981). Edo Architecture and Tokugawa Law. *Monumenta Nipponica*, 36(3), 235–284. <https://doi.org/10.2307/2384437>
- Coaldrake, W. H. (1996). *Architecture and Authority in Japan*. Psychology Press.
- Collcutt, M., Jansen, M. B., & Kumakura, I. (1988). *Cultural Atlas of Japan*. Facts on File.
- Dyer, Henry. (1904). Dai Nippon, the Britain of the East, a Study in National Evolution. *Nature*, 71(1831), 97–98. <https://doi.org/10.1038/071097a0>
- Finn, D. (1995). *Meiji Revisited: The Sites of Victorian Japan*. Weatherhill.

- Fukuoka, M. (2013). Handle With Care: Shaping the Official Image of the Emperor in Early Meiji Japan. *Ars Orientalis*, 43, 108–124.
- Guth, C. M. E. (1996). *Japan 1868-1945: Art, Architecture, and National Identity (Art Journal)* (Roč. 55).
- Hearn, L. (1903). *Out of the East: Reveries and Studies in New Japan*. Good Press.
- Ian, N., & Nish, I. P. (1998). *The Iwakura Mission in America and Europe: A New Assessment*. Japan Library.
- Ichikawa, H. (1994). The Evolutionary Process of Urban Form in Edo/Tokyo to 1900. *The Town Planning Review*, 65(2), 179–196.
- Jansen, M. B. (2002). *The Making of Modern Japan*. Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press.
- Jansen, M. B., & Rozman, G. (Ed.). (2014). *Japan in Transition: From Tokugawa to Meiji*. Princeton University Press.
- Kim, G. (2012). Tracing the Emperor: Photography, Famous Places, and the Imperial Progresses in Prewar Japan. *Representations*, 120(1), 115–150. <https://doi.org/10.1525/rep.2012.120.1.115>
- Kimura, H., & Iwata, Y. (2007). The Historical Trend Of Teacher Identity In Japan: Focusing On Educational Reforms And The Occupational Culture Of Teachers. *Hitotsubashi Journal of Social Studies*, 39(1), 19–42.
- Labus, D. (2009). *Stručná historie států: Japonsko*. Libri.
- Lerski, H. (1979). Josiah Conder's Bank of Japan, Tokyo. *Journal of the Society of Architectural Historians*, 38(3), 271–274. <https://doi.org/10.2307/989388>

- Low, M. (2005). *Building a Modern Japan: Science, Technology, and Medicine in the Meiji Era and Beyond*. Springer.
- Made in Japan: Eseje o současné japonské popkultuře*. (2014). Labyrint.
- Meidži no jófú kenčiku (明治の洋風建築) Číslo časopisu *Kindai no bidžucu* (近代の美術) (1974). Šibundó (至文堂).
- Milan, H. (2017). *Anglicko-český a česko-anglický slovník—Architektura a stavitelství*. Grada Publishing a.s.
- Morse, E. S. (2011/1886). *Japonské domy a vše co k nim patří*. Pragma.
- Okabe, A. (2017). Dynamic spaces with subjective depth. The public space in monsoon Asia. *kult-ur revista interdisciplinària sobre la cultura de la ciutat*, 4, 151–164. <https://doi.org/10.6035/Kult-ur.2017.4.7.6>
- Okamura, Osamu. (2020). *Město pro každého: Manuál urbanisty začátečníka*. Labyrint.
- Reischauer, E. O., & Craig, A. M. (2000). *Dějiny Japonska*. Nakladatelství Lidové noviny.
- Reynolds, J. M. (1996). Japan's Imperial Diet Building: Debate over Construction of a National Identity. *Art Journal*, 55(3), 38–47. <https://doi.org/10.2307/777764>
- Sand, J. (2013). *Tokyo Vernacular: Common Spaces, Local Histories, Found Objects* (1. vyd.). University of California Press. <https://www.jstor.org/stable/10.1525/j.ctt3fh2h7>
- Shibata, K. (2008). *The origins of Japanese planning culture: Building a nation-state, 1868-1945* (Monograph č. 128). Department of Geography and Environment,

London School of Economics and Political Science.
<http://www.lse.ac.uk/collections/geographyAndEnvironment/Default.htm>

Shively, Donald H. „Sumptuary Regulation and Status in Early Tokugawa Japan".
Harvard Journal of Asiatic Studies, roč. 25, 1964, s. 123–64. JSTOR,
<https://doi.org/10.2307/2718340>.

Smith, H. D. (1978). Tokyo as an Idea: An Exploration of Japanese Urban Thought
until 1945. *Journal of Japanese Studies*, 4(1), 45–80.
<https://doi.org/10.2307/132072>

Smith, T. C. (1955). Old Values and New Techniques in the Modernization of Japan.
The Far Eastern Quarterly, 14(3), 355–363.
<https://doi.org/10.2307/2942330>

Starrs, R. (2006). Lafcadio Hearn as Japanese Nationalist. *Japan Review*, 18, 181–
213.

Stewart, D. B. (1987). *The Making of a Modern Japanese Architecture: 1868 to the
Present*. Kodansha International.

Stewart, D. B. (2021). *Modern Japanese Architecture Part 1: From Meiji
Restoration to the Pacific War*. EdX. [https://www.edx.org/course/modern-
japanese-architecture-part-1-from-meiji-res](https://www.edx.org/course/modern-japanese-architecture-part-1-from-meiji-res)

Suzuki, S. (1935). The Rayon Industry in Japan. *Economic Geography*, 11(1), 105–
107. <https://doi.org/10.2307/140653>

Terumichi, Morikawa. (1989). Mori Arinori. In *Ten Great Educators of Modern
Japan: A Japanese Perspective* (s. 39–65). University of Tokyo Press.

- Totman, Conrad D. A history of Japan. 2nd ed, Blackwell Pub, 2004.
- Tseng, A. Y. (2004). Styling Japan: The Case of Josiah Conder and the Museum at Ueno, Tokyo. *Journal of the Society of Architectural Historians*, 63(4), 472–497. <https://doi.org/10.2307/4128015>
- Tseng, A. Y. (2012). In Defense of Kenchiku: Itō Chūta's Theorization of Architecture as a Fine Art in the Meiji Period. *Review of Japanese Culture and Society*, 24, 155–167.
- Tsurumi, E. P. (2000). The State, Education, and Two Generations of Women in Meiji Japan, 1868-1912. *U.S.-Japan Women's Journal. English Supplement*, 18, 3–26.
- Watanabe, T. (1996). Josiah Conder's Rokumeikan: Architecture and National Representation in Meiji Japan. *Art Journal*, 55(3), 21–27. <https://doi.org/10.2307/777762>
- Wendelken, C. (1996). The Tectonics of Japanese Style: Architect and Carpenter in the Late Meiji Period. *Art Journal*, 55(3), 28–37. <https://doi.org/10.2307/777763>
- Young, D., & Young, M. (2014). *The Art of Japanese Architecture* (Revised, Expanded edition). Tuttle Publishing.
- 学 校 系 統 図 : 文 部 科 学 省 .
https://www.mext.go.jp/b_menu/hakusho/html/others/detail/1318188.htm
- 村松貞次郎 (Tedžirō Muramacu), 関建世 (Takejo Seki), 本多昭一 (Šoiči Honda), 加藤安雄 (Jasuo Kato), & 音川惇子 (Acuko Otokawa). (1968). 明治建築について.

生産研究 , 20(10), 496–504. <https://repository.dl.itc.u-tokyo.ac.jp/records/22213>

Seznam obrázků

Obr. 1 Muzeum v parku Ueno (1881).....	20
Obr. 2 Univerzita v Locknow (1867), postavená v Indii pod koloniální nadvládou Britů.....	20
Obr. 3 Schéma z článku od Condera z roku 1900 popisující konstrukci sloupu z cihel na betonových základech pro zvýšení odolnosti budovy proti zemětřesení. (Lerski, 1979).....	21
Obr. 4 Conderova budova Micubiši č. 1 z roku 1894 (vpravo).....	23
Obr. 5 Železobetonová budova kanceláří firmy Mitsui v Jokohamě z roku 1911	26
Obr. 6 Konzervativní vzhled budovy banky z roku 1899 v Tokiu	27
Obr. 7 Návrh japonského parlamentu od Wilhelma Böckmanna z 1886	29
Obr. 8 Návrh od Hermanna Endeho z 1887	30
Obr. 9 Návrh od R. A. Crama a B Goodhue	30
Obr. 10 Nově postavená budova parlamentu (listopad 1890)	31
Obr. 11 Nově postavená budova parlamentu v plamenech (leden 1891)	31
Obr. 12 Druhá nově postavená budova parlamentu (postavena v říjnu 1891, shořela až v roce 1925)	32
Obr. 13 Rezidence bohatého sedláka v Niigatě	34
Obr. 14, Tradiční japonský dům spojený chodbou s domem v západním stylu (Kenčiku Sekai, 1909)	35
Obr. 15 Budova školy Igakkó, nyní v Botanické zahradě Koišikawa v Tokiu....	40
Obr. 16 Stavitel První národní banky Šimizu kombinuje prvky japonské feudální architektury se západními	42
Obr. 17 Bývalá škola Kaiči gakkó	42
Obr. 18 Dobové nišikie zachycující nově přestavěnou čtvrť Ginza, 1873,.....	43
Obr. 19 šinbun ničiniči tókjó, no.697	44
Obr. 20 Rytina Londýnské burzy od Václava Hollara.....	45
Obr. 21 Celnice ve městě King's Lynn, od Henryho Bella. Anglického architekta	45
Obr. 22 Hlavní budova Páté vyšší střední školy	51
Obr. 23 Náčrt budovy školy.....	51
Obr. 24	52

Obr. 25 Jednoduchost a střídmost, kterou Hearn obdivoval, se odráží i v interiéru školy a použité barevné paletě, které vévodí bílá, šedá a modrá.	52
Obr. 26	53
Obr. 27	53
Obr. 28 Auditorium	53
Obr. 29 Akamon	54
Obr. 30 střední škola ve Fukušimě	55
Obr. 31 Hlavní shromažďovací hala.....	56
Obr. 32 pedagogická škola ve městě Jamagata.....	58
Obr. 33 V interiéru Pedagogické školy v Jamagatě najdeme neobvyklou, uhlopříčně položenou dřevěnou podlahu a zrcadlově obrácené uhlopříčné obkládání na stropě.....	58
Obr. 34 Japonské ministerstvo vzdělávání na pamětní pohlednici z 1890s.....	59
Obr. 35 Bývalá hlavní shromažďovací hala	60
Obr. 36 Portál s korintskými sloupy	61
Obr. 37 Originály z roku 1889 jsou nyní vystavené v muzeu ve svatyni zasvěcené císaři Meidži v Tokiu.....	61
Obr. 38 Střední škola ve městě Cučiura	62
Obr. 39 Druhá střední škola ve městě Kanazawa z roku 1899, je někdy přezdívána Sansentó neboli „Tři věžičky“. Podobné věžičky, které často ukrývaly schody, se v pozdním Meidži rozšířily po celém Japonsku.	63
Obr. 40 Vyšší technická školy (Jonezawa)	64
Obr. 41	67
Obr. 42	67
Obr. 43	68
Obr. 44	68
Obr. 45 Brána do kampusu Císařské univerzity v Tokiu v „pseudo-japonském“ stylu.....	69
Obr. 46 S Současná podoba brány.	69
Obr. 47 Dvoupatrový domek Ógaty Koána v centru Ósaky z 18. století, tehdy nijak nevynikajícím nad ostatními domky rychle bohatnoucí obchodnické vrstvy.	
.....	Chyba! Záložka není definována.

Zdroje obrázků

- ⁱ Zdroj: [Wikimedia Commons](#), anonymní autor, ve volném vlastnictví.
- ⁱⁱ Zdroj: oficiální stránky University of Lucknow ([zde](#))
- ⁱⁱⁱ Zdroj: Finn, D. (1995). *Meiji Revisited: The Sites of Victorian Japan*. Weatherhill.
- ^{iv} Zdroj: Finn, D. (1995). *Meiji Revisited: The Sites of Victorian Japan*. Weatherhill.
- ^v Zdroj: Finn, D. (1995). *Meiji Revisited: The Sites of Victorian Japan*. Weatherhill.
- ^{vi} Zdroj: Reynolds, J. M. (1996). Japan's Imperial Diet Building: Debate over Construction of a National Identity
- ^{vii} Zdroj: Reynolds, J. M. (1996). Japan's Imperial Diet Building: Debate over Construction of a National Identity
- ^{viii} Zdroj: Reynolds, J. M. (1996). Japan's Imperial Diet Building: Debate over Construction of a National Identity
- ^{ix} Zdroj: Reynolds, J. M. (1996). Japan's Imperial Diet Building: Debate over Construction of a National Identity
- ^x Zdroj: Reynolds, J. M. (1996). Japan's Imperial Diet Building: Debate over Construction of a National Identity
- ^{xi} Zdroj: Reynolds, J. M. (1996). Japan's Imperial Diet Building: Debate over Construction of a National Identity
- ^{xii} Zdroj: <https://hoppou-bunka.com/>
- ^{xiii} Zdroj: (Morse, 1886)
- ^{xiv} Autor: Karin Neumannová
- ^{xv} Zdroj: [Wikimedia Commons](#), Autor: Wiiii, licence: cc-by-sa
- ^{xvi} Zdroj: [zde](#) PD-OLD
- ^{xvii} Zdroj: [zde](#). PD-OLD
- ^{xviii} Zdroj: [Wikimedia Commons](#), Nahrál: Dcoetzee, licence: ve volném vlastnictví (více jak 70 let od smrti autora)
- ^{xix} Zdroj: Henry Bell of King's Lynn *Architectural History* Vol. 4 (1961), pp. 41-62
<https://doi.org/10.2307/1568244>
- ^{xx} Zdroj: [Wikimedia Commons](#), Autor: 910MoLT, licence: cc-by-sa
- ^{xxi} Zdroj: webové stránky [Memorial Museum of the Fifth High School](#)
- ^{xxii} Zdroj: webové stránky [Memorial Museum of the Fifth High School](#)
- ^{xxiii} Zdroj: webové stránky [Memorial Museum of the Fifth High School](#)
- ^{xxiv} Zdroj: webové stránky [Memorial Museum of the Fifth High School](#)
- ^{xxv} Zdroj: webové stránky [Memorial Museum of the Fifth High School](#)
- ^{xxvi} Zdroj: webové stránky [Memorial Museum of the Fifth High School](#)
- ^{xxvii} Zdroj: webové stránky [Memorial Museum of the Fifth High School](#)
- ^{xxviii} Zdroj: [Wikimedia Commons](#), Autor: Sugikats. Licence: cc-by-sa
- ^{xxix} Zdroj: [mapio.net](#)
- ^{xxx} Zdroj: [Wikimedia Commons](#), Nahrál: MChew. Licence: ve volném vlastnictví (více jak 70 let od smrti autora)
- ^{xxxi} Zdroj: [ota1-h.ibk.ed.jp](#)
- ^{xxxii} Zdroj: [ota1-h.ibk.ed.jp](#)
- ^{xxxiii} Zdroj Wikimedia Commons, Autor: Chiossone, Licence: ve volném vlastnictví (více jak 70 let od smrti autora)
- ^{xxxiv} Levá strana: z Wikimedia Commons, autor Sugikats. Pravá: z [ota1-h.ibk.ed.jp](#)
- ^{xxxv} Zdroj: [kanazawa-kankouyoukai.or.jp](#)

^{xxxvi} Zdroj: pref.yamagata.jp

^{xxxvii} Zdroj: Strana [奈良女子大学](#) na prepona.info

^{xxxviii} Zdroj: Strana [奈良女子大学](#) na prepona.info

^{xxxix} Zdroj: Strana [奈良女子大学](#) na prepona.info

^{xl} Zdroj: Strana [奈良女子大学](#) na prepona.info

^{xli} Zdroj:[online] dostupné z <http://www.oldtokyo.com/yasuda-auditorium-tokyo-university-c-1930/>
[cit. 1.8.2021].

^{xlii} Zdroj: Strana [東京大學](#) na sinyijapan.com